

SKAS

2014

RAASEPORIN ASELOYDÖT | METALLINILMAISINHARRASTUS SUOMESSA
VARHAISMODERNIA JALKINEMUOTIA | LIEDON VIINAMÄEN HAUTAUSMAA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Värikuvat toimitetaan päätoimittajalle JPG- tai TIFF-tiedostomuodossa ja kuvien koko tulisi olla vähintään n. 15 x 10 cm resoluutiolla 300 ppi (1800 x 1200 pikseliä).

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@gmail.com
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Kannen ja seuran logon suunnittelu:

Mikael Nyholm

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
termikkola@gmail.com
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

Kannen kuva:

Oporówin asuinlinna. Kuva: Terhi Mikkola.

Pääkirjoitus

- 2 Isis – ei mitään uutta auringon alla?!

Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 3 124 vuotta tutkimuksia ja kasa sotilaallisia löytöjä – pilkahduksia Raaseporin linnan aseistettuun arkeen

Elina Terävä

- 17 Metallinilmaisinelöydöt ja -harrastajat – katsaus Kansallismuseon kokoelmien metallinilmaisinelöytöihin vv. 2011–2014

Ville Rohiola

- 26 Käytännöllisiä jalkinemuotoja varhaismodernin ajan Oulusta

Matleena Riutankoski

- 35 Dokumentointi- ja tutkimustuloksia Liedon Viinamäen hautausmaalta

Helga Lähdemäki

Ajankohtaista

- 44 Castella Maris Baltici XII

Łódź 25.5.–30.5.2014

Frida Ehrnsten & Terhi Mikkola

Arvostelu

- 50 Näyttelyarvostelu: Keskiajan pyhiinvaeltajien jäljillä

Tuuli Heinonen

PÄÄKIRJOITUS

ISIS – EI MITÄÄN UUTTA AURINGON ALLA?!

Sivistynyt länsimaailma kauhisteli maaliskuussa 2015, kun Kalifaatin perustanut Isis-järjestö tuhosi muinaisen Assyrian kaupunkeja, erityisesti Nimrudia. Puskutraktorein toimeenpantu hävitys oli selvä viesti muulle maailmalle. Isis toimii omilla ehdoillaan. Kulttuuriperinnöstä viis.

Irakin muinaismuistojen osalta 2000-luku on ollut ankeata aikaa. Rahallista arvoa omaavien museokokoelmien katoaminen ja muinaisjäännösten ryöstäminen ovat olleet arkipäivää. Syyrian historialliset kaupungit kuten Aleppo ovat puolestaan jääneet sodan jalkoihin. Sotaa käytäessä kulttuuriarvot murskautuvat helposti taktiikan ja strategian jalkoihin eivätkä ne inhimillisen hädän keskellä ole edes ensimmäisiä pelastettavien joukossa. Isis vei kuitenkin tuhoamisen aivan uudelle tasolle – vai veikö?

Ei ehkä sittenkään. Moni muistaa, kuinka keväällä 2001 Bamiyanin laaksossa Afganistanissa tapahtui jotain "ennen kuulumatonta". Taliban-joukot tuhosivat tykeillä yli tuhannen vuoden ikäisiä Buddha-patsaita. Ääri-islam ei hyvällä katso ihmisen kuvia, saatikka ihmisahmoisen jumalan. Olkoonkin, että se olisi Unescon maailmanperintökohde.

Euroopassa ei tuollaista voisi tapahtua – eihän? Olkoonkin, että entisessä Jugoslaviassa 1990-luvulla niin Dubrovnin historiallinen kaupunki kuin Mostarin kuulu keskiaikainen silta jäivät sodan jalkoihin. Us-

konnollisessa ja kansallisessa kiihkossa kulttuuriarvot jäivät taka-alalle – vai onko asia päinvastoin? Nousevatko ne sittenkin etualalle?

Elokuussa 1944 saksalaiset olivat Normandian maihinnousun jälkeen hätää kärsimässä Ranskan rintamalla. Vetäytyminen Pariisista hämmötti näköpiirissä. Raivostunut Hitler halusi kostaa ranskalaisille ja hävittää Pariisin monumentit ja kulttuuriaarteet ennen kuin länsiliittoutuneet saisivat ne käsiinsä. Kyse oli iskusta suoraan kansallisen identiteetin sydämeen. Aikansa Isis-henkinen teko jäi toteutumatta, kun Pariisin komendantti Dietrich von Choltitz viivytti käskyn noudattamista loppuun asti. Niin Louvre ja Notre Dame kuin muu historiallinen Pariisi pelastuivat ja Würstcheninä nuoruudessaan tunnetusta upseerista tuli jälkimaailman silmissä sankari.

Uskonnollisten ja kansallisten kulttuuriaarteiden tahallinen tuhoaminen ei ole mitään uutta. Yhtä vähän kuin sotavankien surmaaminen. Keskiajalla tätä tarkoitusta varten oli suorastaan erityinen ase, tikari, joka tunnettiin nimellä misericorde. Kumpikin silmittömän tuhoamisen tapa ei ole missään oloissa hyväksyttävä, jo Geneven sopimus ja Unescon periaatteet kieltävät ne. Länsimaalaisille ne ovat – tai ainakin niiden pitäisi olla – tabuja, mutta juuri siksi niiden rikkominen on oiva ase länsimaita vastaan. ♦

124 VUOTTA TUTKIMUKSIA JA KASA SOTILAALLISIA LÖYTÖJÄ

PILKAHDUKSIA RAASEPORIN LINNAN ASEISTETTUUN ARKEEN

ABSTRACT

A bunch of military finds collected during last 124 years – glimpses into the armed life in the castle of Raseborg

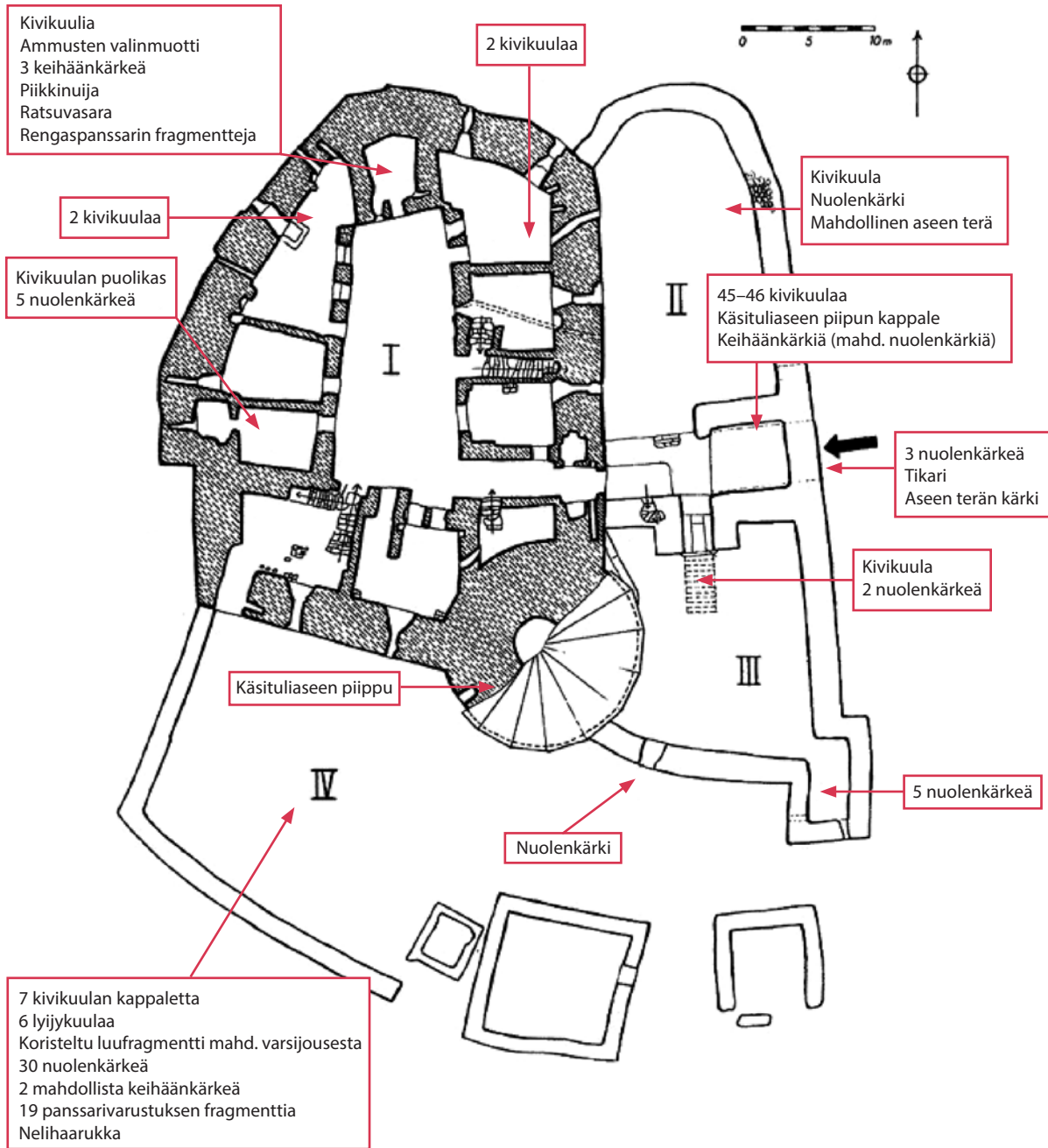
The ruins and surroundings of Raseborg castle have been under research since 1890 and the most recent investigation was done last summer. During the restoration works and archaeological excavations done within these 124 years there has been collected diverse find material containing a bunch of objects related to military life. Because the historical sources related to Raseborg are quite fragmentary, these objects are crucial source material when trying to interpret the military aspects of the life in Raseborg. But researching these old finds turned out to be a bit problematic, mostly because some of the finds are not stored after the finding in the archeological collections, some have been disappeared, quite many are in poor shape and the documentation of the find contexts has partly been very vague. Still, the effort made for going through this find material proved to be worthwhile and the picture of the history of Raseborg is a bit closer to being cleared up by the research done during the last years.

JOHDANTO

Raasepori toimi läntisen Uudenmaan hallinnollisena keskuksena 1300-luvun lopulta 1500-luvun puoliväliin saakka. Linnan kuokistusaikaa oli 1400-luvun puoliväli, jolloin sitä isännöi kolmesti Ruotsin kuninkaanakin ollut **Karl Knutsson (Bonde)**. Aktiivisena käyttöaikanaan linna oli alueen poliittinen ja taloudellinen keskus sekä keskeisessä asemassa kulttuuristen vaikutteiden välittäjänä. Linnan arkeen on kuulunut varautuminen rannikon uhkia, kuten venäläisiä, tanskalaisia ja mahdollisesti myös Itämeren merirosvoja vastaan, mutta linnan sotilaallisesta roolista historialliset lähteet eivät kovin paljon paljasta. (esim. Drake 1991, Hartman 1896, Suhonen 2006.)

Raaseporin linna. Kuva Elina Terävä

Raaseporin linnan ase- ja suojavarustelöytöjen löytöpaikat esinediaareiden, Hufvudstadsbladets artikkelin (8.11.1893) sekä Anttilan (1936) ja Lindbladn (1938) tutkimusraporttien mukaan. Pohjakarttana on Stig Nyströmin piirtämä Raaseporin opaslehtisen kartta linnan raunioista vuodelta 1994 (Drake 2007 [1994], takakansi). Löydöt on sijoitettu kartalle vertailemalla pohjakarttaa esinediaareiden löytöpaikkakuvauksiin, Torsten Hartmanin karttaan ja huonekuvauksiin vuodelta 1896 (Hartman 1986: 114-128), jotka vastaavat lähinnä Hufvudstadsbladets aikaista käsitystä linnasta, sekä Lindbladn tutkimusraportin piirroksiin vuodelta 1938. Käsitykset huoneiden funktiosta ja sen myötä tilojen nimitykset ovat muuttuneet vuosien varrella, minkä takia mm. Kaarina Rissasen (1978) selvitys linnan tutkimushistoriasta on ollut apuna löytökontekstien tulkinnassa. Löytöpaikat eivät ole tarkkoja, vaan viittaavat lähinnä tilaan, jonka yhteydestä löydöt ovat tulleet. Kartta: E. Terävä & M. Holappa.

Raaseporin linnan toiminta-aika asettuu Euroopan sotaisille vuosisadoille, keskiaikaisen sota- ja puolustusvarustelun kehityksen kulminaatiopisteeseen, mikä tekee linnan sotilaallisesta varustelusta erityisen kiinnostavan tutkimuskohteen. Erityisesti 1400-luvun epävakaa tilanne Euroopassa vauhditti sotalälineiden kehittymistä ja taito tehdä aseita ja asevarusteita nousi huippuunsa. Kehitys alkoi uudenlaisten jousityyppien käyttöön- otosta ja taistelutaktiikoiden muutoksesta, minkä myötä suojavarustusta lähdettiin parantelemaan ja se johti jälleen uudenlaisten aseiden kehitykseen. Myös tuliaseet alkoivat yleistyä eri puolilla Eurooppaa 1300-luvulta lähtien ja vuosisadan lopulta on asiakirjatietoja tykkien käytöstä Pohjois-Euroopassakin. Myöhäiskeskiajan tuliaseita olivat lähinnä tykit ja hakapyssyt. Ennen tuliaseiden tuloa sotakäytössä oli mm. jousia, erilaisia lyömä- aseita, keihäitä, mekaanisia puolustuslaitteita sekä hyökkääjien päälle kaadettavia kuumia nesteitä ja kiviä. Näiden käyttö tuliaseiden rinnalla jatkui läpi koko keskiajan uudelle ajalle saakka.

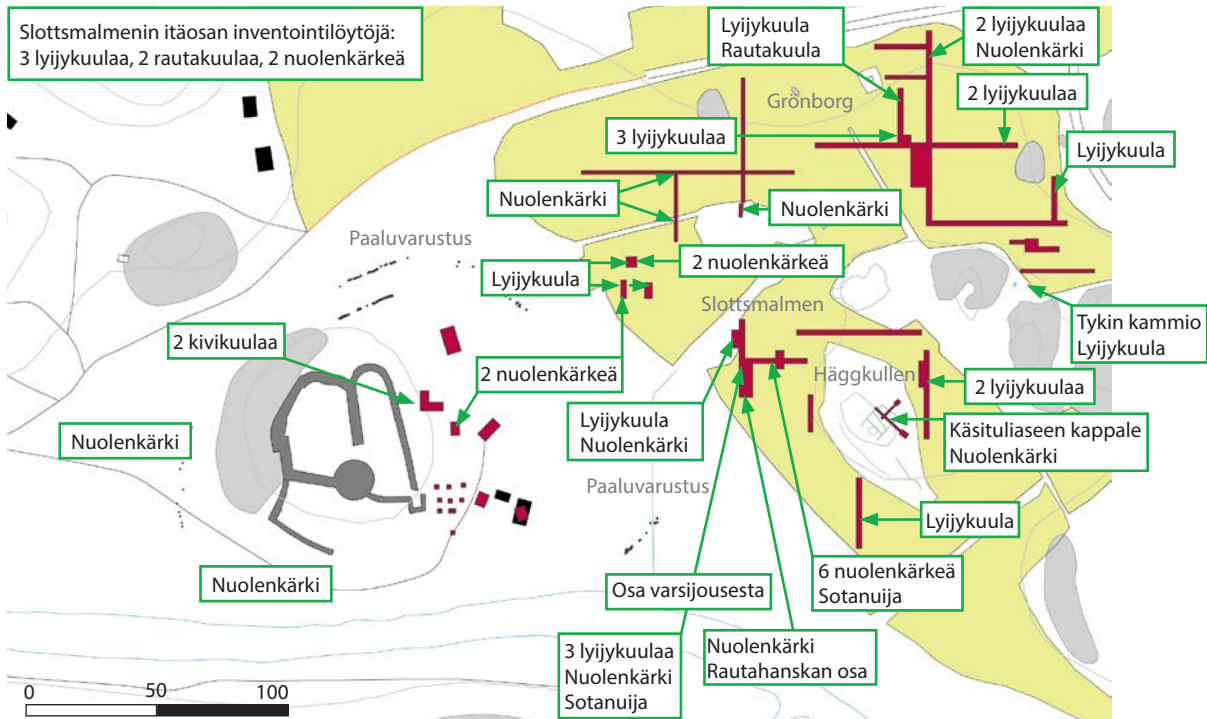
Vaikka sota- ja puolustusvarustelua 1300-luvulta 1500-luvulle Euroopassa on käsitelty kirjallisuudessa runsaasti, on Pohjois-Euroopan osalta kuva aseistuksen kehityksestä ja innovaatioiden leviämisestä harvojen ja vanhentuneiden julkaisuiden varassa. Etenkään tuoreeseen arkeologiseen aineistoon pohjautuvaa modernia tutkimusta Pohjoismaissa ei ole paljon tehty (ks. esim. Harjula 2010: 61; Törnblom 1996: 14).

Julkaisut keskittyvät lähinnä löytöjen esittelyyn, mikä johtuu pitkälti siitä, ettei arkeologisia löytöaineistoja ole aiemmin käyty perusteellisesti läpi. Tämän takia esineisiin perustuva tutkimus pitää aloittaa lähes tyhjältä pohjalta. (Vrt. esim. Harjula ja Immonen 2012.)

Linnojen löytöaineistoihin on kiinnitetty huomiota erityisesti 2000-luvulta alkaen

(esim. Andersen 2012; Harjula & Immonen 2012). Suomen linnojen löytöaineistoja ovat käsitelleet **Terhi Mikkola** Hämeen linnan päälinnan osalta (Mikkola 2005) ja **J.-P. Taavitsainen** Kuusiston linnan osalta (Taavitsainen 1979).¹ **Samuli Seppänen** on Kajaanin linnaa koskevassa tutkimuksessaan yhdistellyt tutkimus- ja restaurointihistoriaa, kirjallisten lähteiden sekä arkeologisten esinelöytöjen analyysia (Seppänen 2008a ja 2008b). Kuusiston linnan rahalöydöistä on aiemmin kirjoittanut J.-P. Taavitsainen (Taavitsainen 1989), mutta vasta viime aikoina **Frida Ehrnsten** on julkaissut tuloksia Suomen linnojen rahojen systemaattisesta läpikäynnistä (ks. Ehrnsten 2013a ja 2013b). Hieman suppeampia löytöaineiston analyysia on tehty mm. Kastelholman (esim. Bergold 1984; Elfwendahl 1989 ja 1991; Lindahl 1988; Åqvist 1989 ja 1990), Kuusiston (Kehusmaa 2002; Mutikainen 1989; Taavitsainen 2002) ja Turun linnan (Rinne 1930) löydöistä.

Suoraan Raaseporiin liittyvät historialliset lähteet linnan aktiivisimpana käyttöaikana ovat fragmentaarisia. Puolustusvarustelusta ja sotatoimista kertovat lähinnä muuttamat linnan päälliköiden kirjeet 1400-luvulta, **Kustaa Vaasan** antamat määräykset koskien linnan aseistusta 1500-luvulta ja linnan tili- kirjat eli voudintilit vuosilta 1540–1559. Siksi arkeologiset löydöt ovat tärkeä lähde Raaseporin linnan ja sotilaiden varustelun sekä sotilaallisen historian arvioinnissa. Vaikka arkeologisten tutkimusten kautta voi päästä käsi- siksi linnalla tapahtuneisiin konflikteihin (ks. esim. Seppänen 2008a ja 2008b), niin antavat esinelöydöt harvoin sellaisia ajoituksia, että ne voidaan liittää asiakirjalähteissä kuvattuihin tapahtumiin (Suhonen 2006: 23). Arkeologisen aineiston kautta saadaankin enemmän tietoa erityisesti siitä, millaista arkielämä on ollut linnoilla (esim. Creighton & Liddiard 2008: 166; Mikkola 2010: 6–7; Suhonen 2006: 23).

Aselöytöjen levintä linnan ympäristössä. Kaivaus- ja koekaivausalueet merkitty punaisella. Pohjakartta: Raaseporin kaupunki. Tutkimusalueiden ja paalujen digitointi: Tarja Knuutinen (2011). Kartta: E. Terävä & M. Holappa.

Keväällä 2014 valmistuneessa pro gradu-työssä (Terävä 2014) pyrittiin käsittelemään Raaseporin linnan ja sen ympäristössä liikkuneiden ihmisten ase- ja suojavarustelua mahdollisimman laajan lähdeaineiston avulla, käsittäen sekä arkeologiset löydöt että historialliset lähteet. Arkeologisessa aineistossa tutkimuskohteeksi otettiin Raaseporin linnan ja sen lähiympäristön ase- ja suojavarustelöydöt. Raaseporin linnan voutintileistä kerättiin tutkimuksen tueksi tietoa linnan asevarastoista, aseiden valmistuksesta ja siihen liittyen raudan tuonnista sekä käytöstä ja linnalla palkkaa saaneista sotilaista. Lisäksi historiallisista lähteistä selvitettiin linnan puolustusvarusteluun ja sotatoimiin viittaavia seikkoja sekä haettiin tietoa keskiajan sota- ja puolustusvarustelusta vertailukohdaksi Raaseporin aineistoille. Erilaisten lähdeaineistojen käyttö ja vertailu osoittautui hedelmälliseksi lähes-

tymistavaksi Raaseporin linnan sotilaallisen arjen tutkimisessa. Tässä artikkelissa keskitytään kuitenkin arkeologisiin löytöihin ja siihen, millaiseksi niiden tutkiminen osoittautui.

RAASEPORIN LÖYDÖT – LÖYTÄMISEN ILOA JA SÄILYTYKSEN TAAKKA?

Raasepori on antoisa arkeologinen tutkimuskohde, sillä se on esimerkiksi Turun, Hämeen, Kastelholman ja Olavinlinnaa verrattuna suhteellisen suljettu konteksti. Linna on hylätty nopeasti 1550-luvulla, eikä siellä ole ollut myöhempää toimintaa ennen 1800-luvun lopun tutkimuksia ja restaurointeja. Tämän takia arkeologisen materiaalin joukossa ei juuri ole linnan noin 200-vuotista käyttöaikaa myöhemmiksi ajoittuvia löytöjä, mikä helpottaa suuresti aineiston käsittelyä.

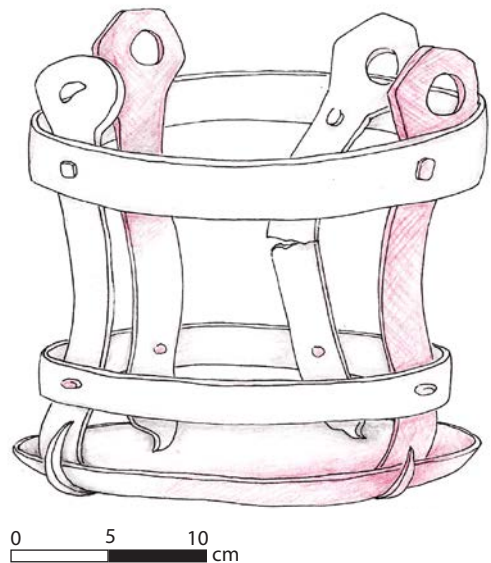
Myös linnan ympäristö on saanut olla melko rauhasa. Esimerkiksi linnan itäpuolinen ns. Slottsmalmen on ollut peltona tai niittynä ainakin 1600-luvulta lähtien, osittain jo 1540-luvulta alkaen. Maanmuokkaus siellä vaikuttaa olleen kevyttä lukuunottamatta 1990-luvun syväkyntöä. (Haggrén & Jansson 2012: 62; Knuutinen 2011: 45–46.)

Raaseporin linnalta ja sen ympäristöstä on tutkimuksissa ja restaurointitöissä vuosien 1890–2014 välillä kertynyt monipuolinen, linnan arjesta kertova löytöaineisto. Esineistöä ei ole koskaan käyty kokonaisuutena läpi eikä tutkittu, joten selkeää kuvaa siitä, mitä se sisältää, ei ole ollut. Toistaiseksi perusteellisemmin on tällä hetkellä tutkittu vain sotilaalliset löydöt, minkä lisäksi Frida Ehrnsten on käynyt viime aikoina uudelleen läpi linnan rahalöytöjä (ks. Ehrnsten 2013a) ja **Hanna Kivikero** on analysoinut Slottsmalmenin luuaineistoa väitöskirjatutkimuksensa osana.

Sekä löytöjen talteenotto että dokumentaatio kaivausten sijainnista ja löytöjen konteksteista ovat hyvin vaihtelevia koko Raaseporin tutkimushistorian ajan (ks. esim. Knuutinen 2010, Rissanen 1978, Suha 2003). Löytämisen riemua ja halua tallettaa löytöjä on Raaseporissa selkeästi varhaisista tutkimuksista lähtien. Löytöjen joukossa on alusta alkaen mm. rautanauvoja, mikä kertoo siitä, että muitakin kuin hienoimpia metalliesineitä on pyritty ottamaan talteen. Löytömateriaalista silti näkee, että työskentelymenetelmät ovat olleet tuolloin melko ronskeja, sillä pienet löydöt puuttuvat kokonaan. Samoin epämääräiset esineiden katkelmat ovat harvinaisia varhaisten tutkimusten aineistossa, joten niitä ei välttämättä ole talletettu. Tämä on toisaalta ymmärrettävä ratkaisu, mutta silti mietityttää, olisiko näitä epämääräisiä esineiden katkelmia voinut jossain vaiheessa identifioida jatkuvasti lisääntyvän vertailuaineiston avulla?

Hufvudstadsbladetin artikkelin (HBL 8.11.1893) ja 1930-luvun tutkimusraporttien (Anttila 1936; Lindblad 1938) perusteella tiedetään myös, että linnalta on löytynyt esineitä, joita ei ole koskaan syystä tai toisesta talletettu Kansallismuseon kokoelmiin. Iso kadonnut aineisto ovat 1890- ja 1930-luvuilla löytäneet tykkien kivikuulat. Linnalla työskennelleen **Erik Fagerlundin** mukaan niitä on 1930-luvun tutkimuksissa mm. lahjoitettu paikallisille (Fagerlund 2008), joten edes ammusten tarkka lukumäärä ei ole tiedossa. Mahdollisesti kuulia on tuolloin löytynyt niin paljon, että niiden säilöminen kokoelmiin on katsottu ongelmalliseksi.

Vuosikymmenten kuluessa löytömateriaali vaikuttaa monipuolistuvan ja pienet löydöt tulevat mukaan aineistoon todennäköisesti seulomisesta johtuen. Silti esimerkiksi 1960-lukujen tutkimusten löytöjen vähyys suhteessa kaivausten laajuuteen saa miettimään, millaiset löytöjen tallettamisperiaatteet kaivauksilla ovat olleet käytössä. Ainakaan

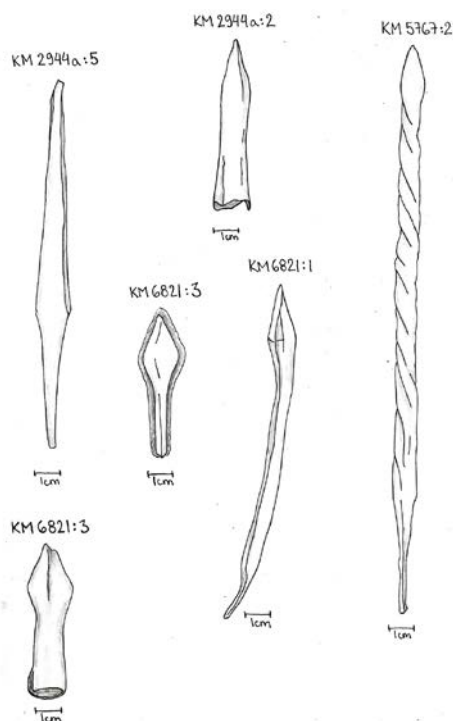

"Kraanaattikopaksi" (KM 2944a: 9) luetteloitu rautaesine, joka paljastui kuitenkin tuulastukseen käytetyksi lyhdyksi. Piirros Elina Terävä.

1960-luvulla esilinnan luu- ja tiiliaineistoa ei säästetty (ks. Drake & Stenström 1964; Mikkola 1967; Rautavaara 1964; Rautavaara-Brax 1965), oletettavasti koska materiaalia oli niin runsaasti ja sen tallettaminen ja säilytys olisivat vaatineet paljon resursseja ja tilaa. Pohdittavaksi jää, hävisikö tämän aineiston mukana esimerkiksi luuesineiden fragmentteja tai työstöjätettä, jota on löytynyt Slottsmalmenilta vuosien 2008 ja 2009 tutkimuksissa (Knuutinen et. al. 2008 ja 2009). Uusimmissa tutkimuksissa löytöjen talteenotto on pyritty tekemään mahdollisimman tarkasti ja kaikki löytömateriaalit kattavasti, mutta aineiston muodostumiseen vaikuttavat aina esimerkiksi yksilölliset työskentelytavat, kiire ja vaihtelevat kaivausmenetelmät (esim. Törnblom 1996: 87).

Raaseporin linnalla löytökontekstien tulkintaa vaikeuttaa vanhempien tutkimusten osalta puutteellinen dokumentaatio. Tuoreemmissa tutkimuksissa linnan ulkopuolelta löytyneet ase- ja suojavarustelöydöt taas ovat suurimmaksi osaksi löytyneet vaikeasti tulkittavista konteksteista, eli pinta- ja täytömaakerroksista (Knuutinen et. al. 2008 ja 2009). Varhaiset restaurointityöt sekä tutkimukset ovat muuttaneet paljon linnan ympäristöä ja maamassoja on siirretty suuria määriä (ks. Knuutinen 2010), mikä myös hankaloittaa löytöjen kontekstien tulkintaa. Aineiston käsittelyä ja ajoitusta olisi auttanut, jos löytöjen kontekstit tai ylipäättään se, mitä linnalla on tehty, olisi dokumentoitu varhaisina vuosina tai dokumentointi olisi säilynyt. Tosin linnakohteella stratigrafia ja se, mihin löydöt liittyvät, saattaa olla hankalasti tulkittavaa vaikka dokumentaatio tutkimuksista olisikin tarkkaa.

Raaseporin löytökontekstitietojen perusteella on lähes mahdotonta erottaa varmasti, ovatko arkeologiseen aineistoon päätyneet aseiden ja varusteiden katkelmat olleet linnan väen vai linnaan hyökänneiden vihollis-

Raaseporin nuolenkärkityyppejä: Pitkäteräinen nuolenkärki, jossa levein kohta terän alaosassa (KM 2944a: 5); Holkillinen panssarinuolenkärki, jossa poikkileikkaukseltaan nelikulmainen terä (KM 2944a: 2); Pitkäteräinen, spiraalille kierretty ruodollinen nuolenkärki (KM 5767: 2); Ruodollinen panssarinuolenkärki (KM 6821: 3); Pitkäteräinen, ruodollinen ns. taalalaisnuolenkärki (KM 6821: 1); Holkillinen panssarinuolenkärki, jossa rombinmuotoinen terä (KM 6821: 3). Piirros Elina Terävä.

ten käytössä (vrt. Törnblom 1996: 85–87). Aseiden ja varusteiden kierto mahdollisten taisteluiden jälkeen linnan väeltä viholliselle tai vihollisilta linnan väelle on ollut yleistä, joten vihollisjoukkojen ja linnan varustuksissa ei ole välttämättä ollut eroja. Aineistosta ei ole paljastunut mitään selkeästi ulkopuolisiin joukkoihin liitettäviä löytöjä. Siksi yritys tavoittaa juuri linnan sotilaallista arkea on järkevä - muutama ulkopuolisten joukkojen jälkeensä jättämä esine tai varusteen fragmentti tuskin muuttaa suuresti kuvaa linnan sotilaallisesta arjesta.

Myös Raaseporin löytöjen käsiin saaminen tutkimusta varten osoittautui haastavaksi ja aikaa vieväksi prosessiksi. Tuoreimmat löydöt olivat säilytyksessä Helsingin Yliopistolla, vanhemmista löydöistä osa sijaitsi Museoviraston keskusvarastossa Orimattilassa, osa Länsi-Uudenmaan maakuntamuseolla, osa Kansallismuseon asehuoneessa ja varastossa, osa Konservointilaitoksella ja muutama löytö tuli vastaan yllättäen Suomenlinnas-
ta, josta ne päätyivät entiselle Museoviraston Rakennushistorian osastolle (RHO) ja lienevät nykyään sijoitettuna Urajärvelle. Ilman Orimattilan keskusvaraston, Länsi-Uudenmaan museon, Kansallismuseon ja konservointilaitoksen henkilökunnan apua löytöjen "löytäminen" ja tutkiminen olisi ollut mahdotonta. Kiitos heidän, löytyi varastoista yllättäen kadonneiksi luultuja esineitä ja jopa löytöjä, josta ei etukäteen ollut mitään tietoa. Haasteita löytökokonaisuuden metsästämisessä aiheutti mm. se, että numeroinnissa oli virheitä, osa luetteloiduista löydöistä on kadonnut vuosien varrella, löydöt on luetteloitu vuosia tutkimusten jälkeen eikä kaikkea ole edes luetteloitu.

Esinediaareista (KM 2496 jne.) ilmenee, ettei löytöjen luettelointivaiheessa kaikkia esineitä ole tunnistettu, vaan ne on luetteloitu esimerkiksi tunnistamattomina rautaesineinä. Lisäksi luetteloiduista esineistä osan kohdalla löydön alkuperäinen identifiointi osoittautui virheelliseksi. Siksi kaikki löydöt oli pakko katsoa läpi ja luetteloitujenkin löytöjen läpikäynti toi esiin iloisia yllätyksiä ja nosti sotilaallisten löytöjen määrää alkuarviosta. Löytöjen huono kunto ja fragmentaarisuus tekevät kuitenkin identifioinnista haastavaa, eikä kaikista löydöistä varmaa tunnistusta saatu. Esineiden huonokuntoisuus rajoitti myös mm. käyttöjälkitutkimuksen tekemistä, jonka oli tarkoitus olla keskeinen osa tehtyä työtä. Kadonneiden löytöjen osalta piti vain luottaa siihen, että luetteloijan tulkinta esi-

neestä oli oikea ja tyytyä tietoihin, joita luetteloi-
ja oli esineestä merkinnyt.

Selkeästi pitkä säilytys, löytöjen hajaantuminen useampiin eri säilytyspaikkoihin ja luetteloinnin ongelmat olivat vaikuttaneet Raaseporin löytöaineistoon negatiivisesti. Tästä huolimatta aineiston läpikäynti oli kannattavaa ja haasteista huolimatta linnan sotilaallisesta arjesta kertovista löydöistä saatiin melko kattava kuva.

EI PUOLUSTUSVARUSTUSTA ILMAN SOTILAALLISIA LÖYTÖJÄ

Linnassa omaksuttiin tuliaseiden käyttö jo varhain: ensimmäinen historiallinen tykkeihin viittaava maininta on vuodelta 1434, kun linnan päällikkö **Otto Pogwisch** pyytää linnaan lainaksi kahta tai kolmea kammionpysyä ja miestä, joka osaisi käyttää tuliaseita (FMU III, nro 2102). Voudintileistä vuosilta 1540–1546 löytyy myös mainintoja linnassa olleista erilaisista tykeistä (KA 2918:33 jne.; Terävä 2014, liite 4), mutta vaikuttaa siltä, ettei niitä ole koskaan siellä käytetty. Raaseporissa on myös ollut ruutimylly, joka on luetteloitu linnan irtaimiston joukkoon vuodesta 1540 vuoteen 1554 (KA 2918: 33 jne.; Terävä

Leveäteräinen varsijousen nuolenkärki Slottsmalmesta (KM 40002: 154). Kuva Sari Pouta, Löytö Oy.

2014, liite 7). Linnassa on myös tehty tuliaseita ainakin vuosina 1543 ja 1545 (esim. KA 2934: 8, KA 2944: 15; Terävä 2014: liitteet 4 ja 10). Raaseporin voudintileissä vuosina 1547–1553 esiintyy myös tuliaseiden valmistukseen liittyvää välineistöä (KA 2955: 33–34 jne.; Terävä 2014, liite 6), joka voisi viitata pienempien tuliaseiden valmistukseen, sillä voudintilien mukaan tykkejä ei linnassa enää tuolloin ole tehty.

Raaseporin löytöaineistoon kuuluu erikoisia tykin ammuksia, yksi tykin kammio (KM 65079: 5) sekä tykin suuosa. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tykkeihin liitettävät ammukset ovat kivisiä ja ne sopivat erilaisiin 1400–1500-lukujen kammio-tykkeihin. Linnalta ja sen ympäristöstä on myös varsinaisia tykin ammuksia pienempiä lyijy- ja rautakuulia, jotka sopisivat kevyen tykistön, kuten hakapysyjen ammuksiksi. Jäljet tykkeihin liittyvissä arkeologisissa löydöissä viittaavat niiden olevan jäänteitä käytetyistä aseista. Raaseporin historiasta tunnetaan joitakin tilanteita, joissa tykeillä olisi voitu ampua. Tosin historiallisten lähteiden perusteella vahvimmat todisteet tilanteiden kärjistymisestä konfliktiksi ovat vain vuodelta 1523. (Haggrén 2014: 22; Hartman 1896: 54–56, 71; Rask 1991: 67–68, 71.)

Raaseporista on löytynyt kolme selkeää, rihlaamatonta käsituoliaseen piipun katkelmaa (KM 2801:1, KM 2944a: 7 ja KM 37154: 91), joiden kaliiberi on noin 10–11 mm. Löytöihin kuuluu myös lyijykuulia, joiden halkaisijat ovat 10–14 mm, sekä kivinen ammusten valinmuotin osa, jossa on viisi halkaisijaltaan 12–13 mm suuruista valinpaikkaa. Kirjallisuudessa tämän kokoiset ammukset liitetään *skiveröreihin* tai lyhyisiin putkiin (Alm 1953: 53; Hedberg 1975: 213; Rinne 1930: 66; Viljanti 1957: 225), mutta kyseessä voivat olla myös pienet hakapysyiset ja niiden ammukset (ks. Terävä 2014: 62–64). Löytöjen tarkka ajoitus on vaikeaa, mutta Raaseporin linnan historian viimeisille vuosikymmenille käsituoliaseiden käyttö sopii hyvin.

Käsi- ja varsijousten käytöstä linnalla kertovat lähinnä nuolenkärjet sekä arkeologiassa aineistossa että voudintileissä. Jousien osiksi Raaseporin Slottsmalmenin aineistosta on tunnistettu vain yksi löytö (KM 2008063: 218), joka vaikuttaa olevan kappale varsijouksen lukkomekanismista (vrt. kuva 37 Alm 1994 [1947]: 57). Raaseporista on eteläiseltä esilinnalta inventointilöytönä yksi levymäinen luunkappale (KM 2009069:1), jonka toiselle pinnalle on kaiverrettu geometrisiä koristeita. Kyseessä saattaa olla pala koris-

Varsijousten valmistaja työpajassaan, taustalla erilaisia varsijousten nuolia. Vinjettikuva Olaus Magnuksen *Pohjoisten Kansojen Historiasta*. Lähde <http://www.avrosys.nu/prints/olausmagnus2/100537.jpg>.

Sotanuijan pää (KM 2008063: 91). Nyrkissä on mahdollisesti ollut aikoinaan rautaveitsi (vrt. Forrer 1911). Kuva Georg Haggrén, Helsingin Yliopisto.

tellusta komposiitti- tai sarvijousesta, mutta varmaa identifiointia ei pysty tekemään.

Nuolenkärkiä aineistoon sen sijaan kuuluu suhteellisen runsaasti. Suurin osa nuolenkärjistä on Skandinavian kohteilla yleisesti löytyviä ns. taalalaisnuolenkärkiä, joiden lisäksi ns. panssarinuolenkärkiä on melko paljon. Yksi näistä panssarinuolenkärjistä on ruodollinen, mikä on epätyypillinen löytö Skandinaviassa, mutta yleinen esimerkiksi Puolan linnoitetuilla kohteilla (Dahlén 1993: 20–21; Terävä 2014: 75). Aineistossa on näiden lisäksi muutamia erikoisempia nuolenkärkiä, kuten kolme leveäteräistä holkillista varsi-jousen kärkeä (KM 2944a: 15, KM 2009060: 353 ja KM 40002: 154).

Sekä historiallisten lähteiden, että arkeologisen aineiston perusteella jouset ja nuolet ovat olleet keskeinen osa linnan puolustusta ja varmasti tavallisimpia aseita koko Raaseporin käyttöajan. Puolustusvarustelun lisäksi niillä on ollut suuri merkitys arjessa metsästystarkoituksessa, ja miksei henkilökohtaisessa itsepuolustuksessa. Vaikka Raaseporiin

suoraan liittyvät historialliset lähteet kertovat vain nuolien varastoinnista linnaan hädän varalle vuodesta 1545 alkaen (KA 2944: 15 jne.), niin arkeologinen aineisto todentaa myös jousien ja nuolien käytön linnalla, sillä osa kärjistä vaikuttaa siltä, että ne on ammuttu ja ne ovat taipuneet kärjestä osuessaan johonkin.

Raaseporin löytöaineistossa ovat edustettuina myös erilaiset lähitaisteluaseet. Keihäät mainitaan myös linnan voudintileistä, sillä linnalla on nostoväkeä varten Kustaa Vaasan käskystä (GFR XVII 1896: 93, 102; Tavastsjerna 1905: 163) tehty keihäiden kärkiä, keihäiden nauvoja ja keihään varsia (esim. KA 2944: 15, KA 2946: 5, KA 2951: 18). Selkeitä keihäänkärkiä on Raaseporin löytöjen joukossa kuitenkin vain kolme (2944a: 3 ja 4).

Muita Raaseporista löytyneitä lähitaisteluaseita ei löydy voudintileistä, vaan ne ovat todennäköisesti fragmentteja mukana kannetuista henkilökohtaisista aseista. Tämä myös selittää pitkälti sitä, miksi löydöt ovat yksittäisiä, todennäköisesti peräisin rikkoutuneista tai hukatuista esineistä – ehjät tai korjauskelpoiset aseet ovat kulkeutuneet pois linnalta kantajiensa mukana. Miekkan ponsia ja tikareita (KM 37154: 61) kuuluu molempia aineistoon yksi kappale. Niiden lisäksi linnalta on löytynyt yksi kaksiteräinen kärki (KM 37154: 66) aseesta, joka voisi olla tikari tai miekka. Lisäksi 1930-luvun tutkimusraporteissa on maininnat kahdesta aseeseen terästä (Anttila 1936; Lindblad 1938), mutta löydöt eivät ole tallessa. Raaseporin löytöaineistoon kuuluu myös joitakin lyömäaseita, kuten pronssinen nyrkinmuotoinen sotanuijan pää (KM 2008063: 91), piikkinuija (KM 2944a: 8) ja ratsuvasara. Valitettavasti piikkinuija on kokoelmista kadonnut vuosien varrella ja ratsuvasarasta on maininta vain Hufvuds-tadsbladetin artikkelissa vuodelta 1893 (HBL 8.11.1893).

Aseiden lisäksi Raaseporin aineistoon kuuluu suojavarusteiden fragmentteja. Linnalta on löytynyt rengaspanssarin osia (KM 2944a: 10) sekä yhteenliitettyjä rautalevyjä (KM 2944a: 11), jotka voisivat olla esimerkiksi brigantiinista tai levyistä kootusta panssaritakista (vrt. Blair 1958: 55 ja 58–59; Marek 2008: 87). Yksi Slottsmalmenilta löytynyt rautalevy voisi olla rautahanskasta (KM 2009060: 235). Muut mahdolliset panssarivarusteiden kappaleet ovat melko pieniä fragmentteja ja tarkempi suojavarustetyypin määrittäminen on niiden kohdalla hankalaa.

Oman erityisen ryhmänsä Raaseporin sotilaallisten löytöjen joukossa muodostaa nelihaarukaksi nimetty nelipiikkinen rautaesine (KM 5214:2). Nelihaarukoita on saatettu heittää tai ampua linnasta piirityksen aikana tai levittää taistelukentälle. Erityisesti ne olivat käytännöllisiä linnoitusten porttien ympäristössä. Ratsuväen hyökkäyksen vaikeuttamiseen nelipiikit sopivat hyvin, sillä niitä oli vaikea huomata maasta ja hevoset astuivat niihin helposti, minkä jälkeen ratsusotilas oli helppo kohde puolustajille. (Alm 1956: 154; Lidén 1997:188–189; Sandsted 1998: 208.) Myös Olaus Magnus mainitsee kolmiväkäiset rautapiikit, joita lingottiin piirittäjien päälle linnoista ja rintavarustuksista ja joita oli mahdollon irrottaa niiden osuttua (Olaus Magnus 2002 [1539, 1555, 1567]: 140, 197).

ASEISTETTU ARKI RAASEPORISSA

Kokonaisuutena Raaseporin löytöaineisto vaikuttaa hyvin tyypilliseltä 1300–1500-luvun linnakohteelle. Vertailua vaikeuttaa se, että muiden linnojen aselöytöjä käydään julkaistuissa lähteissä läpi melko pintapuolisesti ja vain harvan linnan löytöaineisto on tutkitu perusteellisesti. Tutkimuksissa vuodesta 1890 vuoteen 2014 aselöytöinä Raaseporissa yleisimpiä ovat olleet tuliaseiden ammu-

*2. Rautainen nelihaarukasta "Furstburg",
josta yksi haara ainoa on "joutunut" pois.
Kunpaan osa heittäkseen. Tällöin
heittäminen piirityksen aikana lin-
nan ympärille on todellakin vaikeus.
Laukaisin, koska vaarallisen oli läsnä.
piirityksen päälle heitettävä. Pikkuisen pituus
vaihtelee 33-22 mm. välillä. Tällöinkin
löydetty esiliiman pohjasta lähtien.*

Kuvaus nelihaarukasta (KM 52142: 5) esinediaarissa.
Kuva Elina Terävä.

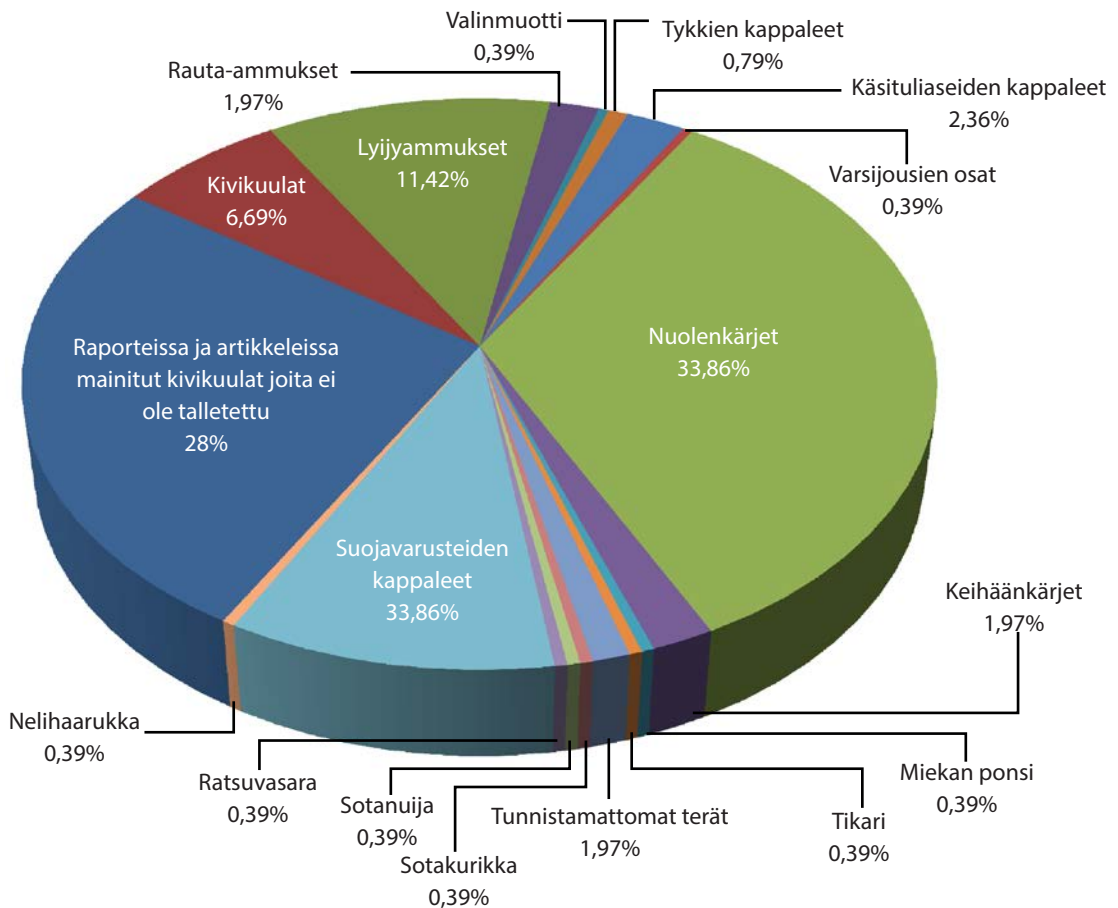
set ja nuolenkärjet, mikä on linnakohteelle hyvin tyypillistä. Raaseporin arkeologinen aineisto tukee historiallisten lähteiden antamaa käsitystä siitä, että aseistus on suurimmaksi osaksi koostunut jousista sekä tuliaseista – tosin täytyy huomioda, että nämä ovat ampuma-aseita, joiden ammuksat myös deponoituvat helpommin kuin muiden sotilaallisten löytöjen osat. Valitettavasti kaikkia tuliaseiden ammuksia ei ole vuosien varrella talletettu, joten niitä ei ole voitu tutkia eikä ihan tarkasti voi sanoa, onko aineistossa enemmän tuliaseiden ammuksia vai nuolenkärkiä. Myös mahdollisia panssarivarusteiden fragmentteja on suhteellisen paljon, mutta kyseessä ovat melko pienet fragmentit ja osan kohdalla identifiointi on hyvin epävarmaa. Muut sotilaiden tai linnan varustelusta kertovat löydöt ovat lähinnä yksittäisiä esineitä, jotka ovat jostakin syystä rikkoutuneen tai hukkuessaan deponoituneet linnalle tai sen ympäristöön.

Raaseporissa kohteen luonteen vuoksi hyökkäykseen varautuminen tai hyökkäykset linnaan ovat suuri syy aseiden ja suojavarusteiden säilytykseen linnalla ja niiden deponoitumiseen sinne ja sen ympäristöön. On kuitenkin muistettava, että aseita käytettiin muutenkin, kuin konfliktitilanteissa. Linnalla harjoitettiin ainakin kalastusta ja linnustusta, mahdollisesti myös pienimuotoista metsästystä, josta kertovat villien piennisäkkäiden

luut (ks. Storå 1968; Slottsmalmenin luuaineisto esim. Knuutinen et. al. 2009: 34–36; kalastusvälineistöä esim. KA 2918: 33, KA 2921: 19). Aseita, kuten jousia sekä keihäitä on voitu käyttää riistan tai lintujen saalistamisessa. Aseiden käyttöä on voitu myös harjoitella linnan ympäristössä (vrt. Olaus Magnus 2002 [1539, 1555, 1567]: 92), jolloin se on ollut sotilaille sekä huvia, että valmistautumista mahdollisiin konfliktitilanteisiin. Harjoittelu on voitu nivoa erilaisiin kisoihin ja peleihin, joita esimerkiksi Keski-Euroopan palkkasotilaat toivat mukanaan pohjoiseen. Henkilökohtaiset aseet olivat toisinaan osa arkipäivän pukeutumista, joten jo ihmisten

normaali liikkuminen saattoi johtaa aseiden tai sen osien deponoitumiseen linnan ympäristöön. Linnan arkeologinen aineisto kuvaa siis nimenomaan Raaseporin sotilaallista arkea, johon aseet ja suojavarusteet kuuluivat jokaisena päivänä ainakin jossain määrin.

Raaseporista kertovissa lähdeaineistoissa, niin arkeologisissa kuin historiallisissakin, on omat lähdekriittisyyttä vaativat ongelmansa ja ne edustavat vain fragmentteja linnan historiasta. Todennäköisesti jo linnan käyttöaikana suuri osa aseista ja suojavarusteista on kulkeutunut pois linnalta, minkä lisäksi mm. aseiden kierrätys ja uusiokäyttö sekä orgaanisen aineksen säilyminen ja tutkimushis-

Diagrammi Raaseporin sotilaallisista löydöistä. Aseen teristä kahdesta on tiedot vain raporteissa, joten niiden identifiointi on epävarmaa, kolmas (KM 37154: 66) voi olla esim. miekasta tai tikarista. Raporteissa ja Hufvuds-tadsbladeten artikkeleissa mainituista kivikuulista mukana ovat ne, joiden lukumäärät on tiedossa.

torialliset seikat vaikuttavat siihen, etteivät kaikki tyypilliset sotilaalliset varusteet ole hyvin edustettuina Raaseporin arkeologisessa aineistossa. Historiallisiin lähteisiin taas on selkeästi valikoitunut vain osa tiedoista, eikä tarkkaa kuvaa juuri Raaseporin sotilaiden varustuksesta ja linnan puolustusvarustelusta niistä saa etenkin linnan aktiivisimpina käyttöaikoina ennen 1540-lukua.

Vertailussa muihin samanaikaisiin linnakohteisiin tulee selvästi esiin se, että yhdenkään linnan arkeologinen löytöaineisto tai toisaalta historiallisten lähteiden antamat tiedot linnojen ja niiden sotilaiden ase- ja suojavarustelusta eivät ole täysin kattavia. Joitain todennäköisiä sotilaiden tai linnan varusteita ei näy ja toiset aseet ja varusteet ylikorostuvat lähdeaineistoissa. Mitä enemmän arkeologisia löytöaineistoja tutkitaan ja julkaistaan, niin sen kattavampi kuva on mahdollista saada keskiaikaisesta sota- ja puolustusvarustelusta ja aseistetusta arjesta erityisesti paikallisella tasolla. Raaseporin sotilaalliseen arkeen keskittynyt tutkimus toi hyvin esiin sen, että parhaat tutkimustulokset saadaan, kun pyritään käyttämään erilaisia lähdeaineistoja mahdollisimman laajasti ja vertailemaan niitä toisiinsa. Työlästä se saat- taan toisinaan olla, mutta tutkimuksen kannalta erittäin antoisaa! ♦

Elina Terävä
elina.k.terava@gmail.com

LYHENTEET

FMU Finlands Medeltidsurkunder
GFR Konung Gustaf Den Förstes Registratur
HBL Hufvudstadsbladet
KA Kansallisarkisto
KM Kansallismuseo

MV RHO Museoviraston Rakennushistorian Osasto

MV RHOA Museoviraston Rakennushistorian Osaston Arkisto

LÄHTEET

Internet-lähteet

Historiallinen sanomalehtikirjasto: Hufvudstadsbaldet (HBL) nro 262 8.11.1893. http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?action=page&type=1-q&conversationId=1&id=725189&pageFrame_currPage=2 Luettu 17.1.2013.

Suulliset tiedonannot

Fagerlund, Erik (s.1925): suullinen tiedonanto Georg Haggrénille 15.9.2008.

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto

Uudenmaan voutikuntien tilit:

KA 2918, KA 2919, KA 2921, KA 2922, KA 2923, KA 2925, KA 2928, KA 2929, KA 2933, KA 2934, KA 2937, KA 2938, KA 2944, KA 2945, KA 2946, KA 2947, KA 2951, KA 2952, KA 2953, KA 2954, KA 2955, KA 2962, KA 2970, KA 2971, KA 2972, KA 2973, KA 2979, KA 2980, KA 2981, KA 2989, KA 2990, KA 2991, KA 3000, KA 3001, KA 3010, KA 3011, KA 3012, KA 3013, KA 3023, KA 3024, KA 3025, KA 3031, KA 3032, KA 3033, KA 3043, KA 3044, KA 3047, KA 3048, KA 3055, KA 3056, KA 3057, KA 3078, KA 3081, KA 3082, KA 3083, KA 3084, KA 3085, KA 3086 KA 3121, KA 3122, KA 3123, KA 3124, KA 3125, KA 3126, KA 3127, KA 3129, KA 3130, KA 3160, KA 3161, KA 3162, KA 3163, KA 3164

Museoviraston topografinen arkisto

Esinediaarit KM 2469, KM 2801, KM 2944a, KM 5767, KM 6821, KM 37154, KM 60071, KM 65079, KM 84091, KM 2003048, KM 2008063, KM 2009060, KM 2009061, KM 2009069

Anttila, Toivo 1936: Raaseporin linnan mittaus- ja korjaustyöt v. 1936. MV RHOA.

Drake, Kunut & Stenström, Ture 1964: Rapport över arbeten vid Raseborg, sommaren 1964. MV RHOA.

Lindblad, Boris 1938: Redogörelse för grävningarna å Raseborgs slott i 15juni-15juli 1938. MV RHOA.

Knuutinen, Tarja & Haggrén, Georg & Heinonen, Tuuli & Kivikero, Hanna & Terävä, Elina 2008: Raasepori Slottsmalmen 2008, kaivauskertomus. MV RHOA.

Knuutinen, Tarja & Haggrén, Georg & Heinonen, Tuuli & Kivikero, Hanna & Kunnas, Olli & Terävä, Elina & Åkerblom, Rasmus 2009: Raasepori Slottsmalmen 2009, kaivauskertomus. MV RHOA.

Mikkola, Rauni 1967: Kaivauskertomus heinä- ja syyskuulta 1967 Raaseporista. MV RHOA.

Rautavaara, Tuula 1964: Selvitys kaivauksesta itäisen esilinnan ulkopuolella. MV RHOA.

Rautavaara-Brax, Tuula 1965: Kertomus Raaseporin tutkimustöistä kesällä 1965. MV RHOA.

Opinnäytteet ym. julkaisemattomat lähteet

Dahlén, Johan 1993: Armborst på Lindholmen. En studie av ett medeltida vapenslag med utgångspunkt i fyndmaterialet från Lindholmens borg, Skåne. ARK 103 Ht 1993. Arkeologiska institutionen Lunds universitet.

Kehusmaa, Anu 2002: Kuusiston piispanlinna. Alueiden 28 ja 9505 stratigrafiasta ja keramiikkalöydöistä. Elokuu 2002. Turun Yliopisto.

Knuutinen, Tarja 2011: Monimenetelmäinen prospektointi kohdetason arkeologisessa tutkimuksessa. Yhdistetty ilmakuvatulokinta ja maatutkaus Raaseporin Slottsmalmenin tutkimuksissa 2008–2009. Arkeologian pro gradu – tutkielma. Joulukuu 2011. Helsingin Yliopisto.

Mutikainen, Marja 1989: Djurben från Kustö Slott, En osteologisk analys av djurben från Kustö, S:s Karins sn, Finland. Uppsats i osteologi, Osteologiska Forskningslaboratoriet Stockholms Universitet 1989.

Rissanen, Kaarina 1978: Raaseporin linnan korjaus- ja restaurointityöt vuosina 1890–1972. Suomen ja Skandinavian historian laudatur-työ 1978.

Seppänen, Samuli 2008a: Kajaanin linnan varhainen kaivaus- ja restaurointihistoria sekä linnan viimeiset hetket arkeologisten löytöjen perusteella. Arkeologian pro gradu –tutkielma. Toukokuu 2008. Turun Yliopisto.

Suha, Mikko 2003: Linnatutkimusta arkeologisesta näkökulmasta – Kohteina Raasepori ja Junkarsborg. Arkeologian seminaarityö Helsingin Yliopiston seminaarissa 1.12.2003.

Terävä, Elina 2014: Aseistettu arki Raaseporissa. Aseet ja suojaruusteet linnalla ja sen ympäristössä. Arkeologian pro gradu -tutkielma. Huhtikuu 2014. Helsingin Yliopisto.

Kirjallisuus

Alm, Josef 1953: *Arméns eldhandvåpen förr och nu*. Stockholm.

Alm, Josef 1956: Annalkingshinder. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*. Band I. s. 154. Helsingfors.

Alm, Josef 1994 [1947]: *European Crossbows: a Survey by Josef Alm*. Translated by H Bartlett Wells, Edited by G M Wilson. Dorchester, Dorset.

Andersen, Hilligsø C.B. 2012: Possibilities and limitations in artifacts from older castle excavations. Experience from a study of Danish castle finds. *Castella Maris Baltici X*. s. 11–18. Saarijärvi.

Bergold, Helmut 1984: Arkeologisk undersökning vid Östra ingången. Kastelholms slott. Arkeologiska undersökningar 1982 och 1983; KS 1- KS 14; Taktegelanalys. Museibyrån 1988:1. s. 75–110. Mariehamn.

Blair, Claude 1958: *European Armour*. London.

Creighton, Oliver & Liddiard, Robert 2008: Fighting Yesterday's Battle: Beyond War or Status in Castle Studies. *Medieval Archaeology* 52. Leeds.

Drake, Knut. 1991: Raseborg – gråstenmurar berättar sin historia. *Särtryck ur Snappertuna, en kustbygds hävder I*. s. 87–140. Ekenäs.

Ehrnsten, Frida 2013a: Hämeen linnan rahalöydöt. *Nu-mismaattinen aikakauslehti. Helmikuu 1/2013*. s. 8–13.

Ehrnsten, Frida 2013b: Rahalöytöjä Suomen pienemmistä linnoista. *Numismaattinen aikakauslehti. Marraskuu 4/2013*. s.116–120.

Elfwendahl, Magnus 1989: Keramikstudie I. *Kastelholms slott. Arkeologiska undersökningar 1984; KS 15- KS 29; Keramikstudier. Museibyrån, Kastelholm 1989:1*. s. 363–394. Mariehamn.

Elfwendahl, Magnus 1991: Mynten vid Kastelholm – en kommentar. *Kastelholms slott. Arkeologiska undersökningar 1985-1989; KS 30- KS 52; Bibliografi; Myntsammanställning; Osteologisk analys. 14C-analys. Museibyrån, Kastelholm 1991:1*. s. 571–604. Mariehamn.

FMU III 1921, nro 2102: *Finlands Medeltidsurkunder III*. Utg. av Rein. Hausen. Helsingfors.

GFR XVII, 1896: *Konung Gustaf Den Förstes Registratur med understöd af stadsmedel I tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom Victor Granlund. XVII 1545*. Stockholm.

Haggrén, Georg & Jansson, Henrik 2012: Raseborg through the Ages. *Castella Maris Baltici X*. s. 61–70. Saarijärvi.

Haggrén, Georg 2014. Kun linnan olutkellari sortui ... Raaseporin onnettomuus Anno Domini 1558. *SKAS 4/2013*. s. 14–36.

Harjula, Janne 2010: Keskiajan ja 1500-luvun miekat. *Miekka Suomessa*. s. 60–77. Turku.

Harjula, Janne & Immonen, Visa 2012: Reviewing old archaeological material. A project analyzing finds from the early medieval fortified site of Koroinen in Turku. *Castella Maris Baltici X*. s. 183–190. Saarijärvi.

Hartman, Torsten 1896: Raseborgs slotts historia. *Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland* XXXIII. Helsingfors.

Hedberg, Jonas 1975: *Kungl. Artilleriet. Medeltid och äldre vasatid*. Östersund.

Knuutinen, Tarja 2010: Varhaisten tutkimus- ja restaurointitöiden vaikutus Raaseporin linnan lähiympäristön topografiaan ja maisemaan. *SKAS* 3/2010. s.15–25. Turku.

Lidén, Hans A. 1997: On Weapons and Warfare. *Margarete I Regent of the North, Essays and Catalogue* 1997. s. 188–191. Copenhagen.

Lindahl, Anders 1988: Taktegelanalys från olika arkeologiska undersökningar 1979–1985. *Kastelholms slott. Arkeologiska undersökningar 1982 och 1983; KS 1–KS 14; Taktegelanalys. Museibyrån* 1988:1. s. 515–535. Mariehamn.

Marek, Lech 2008: *Medieval Armour from Szczerba Castle*. Acta Militaria Mediaevalia tom IV. Kraków.

Mikkola, Terhi. 2005: Hämeen linnan arkeologiset esinelöydöt. *Arx Tavastica* 12. Hämeenlinna-seuran julkaisu. s. 18–42. Hämeenlinna.

Mikkola, Terhi 2010: 2000-luvun linnatutkimuksen näkökulmia. *SKAS* 3/2010. s. 6–14. Turku.

Olaus Magnus, Gothus 2002 [1539, 1555, 1567]: *Suomalaiset Pohjoisten kansojen historiassa, osa 1*. Jyväskylä.

Rask, Henry 1991: *Snappertuna – En kustbygds hävder. Del I. Forn tid – 1809*. Ekenäs.

Rinne, Sigrid 1930: Jordfynd i Åbo slott. *Finskt Museum* XXXVII. s. 63–80. Helsingfors.

Sandsted, Fred 1998: Vapen. *Eketorp-III. Den medeltida befästningen på Öland. Artefakterna*. s. 190–211. Motala

Seppänen, Samuli 2008b: Avaamaton aarrearkku. *Linnanraunio sillan alla. Kajaanin linnanraunion restaurointi 2001–2008. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 20. Toim. Selja Flink. Museovirasto. s. 61–67. Helsinki.

Storå, Nils 1968: Massfångst av sjöfågel i Nordeurasien: en etnologisk undersökning av fångstmetoderna. *Acta Academiae Aboensis. Series A, Humaniora*; 34: 2. Åbo Akademi.

Suhonen, V.-P. 2006: Reunamerkitöjä Suomen keskiaikaisten linnojen lyhyestä sotahistoriasta. *SKAS* 3/2006. s. 22–38. Turku.

Suna, Antti 2009: *Kuusisto. Kuusiston linna ja kartano*. Opas. Toim. Irma Lounatvuori. Museovirasto.

Taavitsainen, J.-P. 1979: Kuusiston linnan kaivauslöydöt. *Turun kaupungin historiallinen museo. Raportteja* 3. Turku.

Taavitsainen, J.-P. 1989: Medieval coins and the dating of Finnish castles and churches. Coins and archaeology. Medieval archaeology research group. Proceedings of the first meeting at Isegran, Norway 1988. Red. Helen Clarke & Erik Schia. *BAR International Series* 556. s. 63–76. Oxford.

Taavitsainen, J.-P. 2002: Brigantiinin levyjä Kuusiston linnasta. *SKAS* 4/2002. s.68–73. Turku.

Tavastsjerna, Werner 1905: Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana. *Historiallinen Arkisto* XIX. s. 121–177. Helsinki.

Törnblom, Lena 1996: *Kastelholm, en nyckel till Sverige. ett slottsläns politiska och militära betydelse åren 1470–1523*. Saarijärvi.

Uotila, Kari 1994: Kuusiston piispanlinnan keskiaikainen rakennushistoria. Kuusiston linna, tutkimuksia 1985–1993. *Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 8. s. 24–31. Turku.

Viljanti, Arvo. 1957. *Gustav Vasas Ryska Krig 1554–1557* I-II. Åbo.

Åqvist, Cecilia 1989: Keramikstudie II. *Kastelholms slott. Arkeologiska undersökningar* 1984; *KS 15–KS 29; Keramikstudier. Museibyrån, Kastelholm* 1989:1. s. 395–407. Mariehamn.

Åqvist, Cecilia 1990: Från armborst till kula. *Åländsk Odling* 48. *Ålands folkminnesförbunds årsbok* 1988. s. 29–34. Mariehamn.

LOPPUVIITTEET

¹ Hämeen linnasta tosin on toistaiseksi julkaistu vain yleiskuvan antava artikkeli (Mikkola 2005) ja sen aineisto on modernien löytöjen takia haastava tutkimuskohde. J.-P. Taavitsaisen tutkimuksessa (1979) Kuusistosta mukana olevat löydöt ovat linnan purkukerroksista, eikä materiaali vaikuta käsittävän linnan varhaisempia vaiheita. Taavitsaisen käsittelystä puuttuu kokonaiskuvalle oleellinen tuoreimpien tutkimusten aineisto. (Uotila 1994: 24–25; Suna 2009: 42.)

METALLINILMAISINLÖYDÖT JA -HARRASTAJAT

KATSAUS KANSALLISMUSEON KOKOELMIEN METALLINILMAISINLÖYTÖIHIN VV. 2011–2014

ABSTRACT

Metal detecting finds and metal-detector users – A review of the metal detecting finds in the archaeological collections of the National Museum of Finland during the years 2011–2014

The metal detecting hobby in Finland has grown considerably in the past few years and the number of finds has increased exponentially. Metal detecting finds in the archaeological collections indicate that the hobby is fairly common in all parts of Finland but significantly more dynamic in some separate areas in the southern parts. One tenth of the metal-detector users are notably more active than most of the other users who are mostly moderate with their action. When a metal-detector user discovers several finds from the same site a difficulty arises because the action should be stopped after the first find. The review predicts that the number of the metal detecting finds will keep increasing if the amount of the active metal-detector users rises.

JOHDANTO

Arkeologian ja historian harrastamiseen liittyvä metallinilmaisintoiminta on kasvanut viime vuosien aikana huomattavasti. Kasvun myötä myös irtolöytöjen määrä on moninkertaistunut vuosi vuodelta. Toimintaa on kasvattanut myös se, että metallinilmaisinharrastajat käyttävät teknistä välineistöä ja etsintää edesauttavaa aineistoa tehokkaammin kuin ennen.

Metallinetsintää voi Suomessa harrastaa jokamiehenoikeuksien nojalla. On kuitenkin huomioitava, että etsintä ei ole sallittua rauhoitetuilla alueilla. Muinaismuistolain mukaan kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja eikä niihin kajoaminen ole sallittua ilman viranomaislupaa. Irtaimesta muinaisesineestä on lain mukaan ilmoitettava viipymättä Museovirastolle. Laissa säädetään myös, että löytöpaikka josta muinaisesine on löytynyt, on rauhoitettu eikä siihen saa kajota enää ensimmäisen löydön jälkeen.

Metallinilmaisintoiminta on ollut viimeisen vuoden aikana esillä paljon valta- ja sosiaalisessa mediassa. Toimintaa on käsitelty myös monissa arkeologiseminaareissa ja -tapaamisissa¹. Arkeologien keskuudessa metallinilmaisinharrastus on jakanut mielipiteitä. Toimintaan suhtaudutaan paikoin erittäin kriittisesti, koska sen koetaan tuhoavan kulttuuriperintöä ilman vaadittavia tutkimuksia. Viimeisen vuoden aikana muinaisjäännösten

vahingoittamisesta on ilmennyt muutamia harmillisia esimerkkitapauksia². Metallinilmaisinharrastukseen suhtaudutaan varauksellisuudesta huolimatta myös positiivisesti. Sen koetaan luovan tutkimukselle uutta tietoa sekä mahdollisuuksia hyödylliselle yhteistyölle.

Suomessa metallinilmaisintoimintaa on tutkittu suhteellisen vähän. Tähän mennessä toimintaa on tarkasteltu pääasiassa kyselytutkimusten³ perusteella (Siltainsuu & Westman 2014; Immonen & Kinnunen 2014). Kyselytutkimukset ovat lisänneet tietoa mm. metallinilmaisinharrastajista, arkeologien ja harrastajien välisestä yhteistyöstä sekä toiminnan kehittämistarpeista.

Artikkelissa käsiteltävä tutkimusaineisto koostuu vuonna 2014 Suomen kansallismuseon arkeologisiin kokoelmiin luetteloiduista metallinilmaisins löydöistä. Kokoelmiin aineisto on toimitettu vuosina 2011–2014. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää metallinilmaisins löytöjen sekä niihin liittyvien löytötietojen perusteella, minkälaista metallinilmaisintoimintaa on ja miten se on kehittynyt viimeisten vuosien aikana. Löytöjä tutkimuksessa tarkastellaan tilastollisesti omana kokonaisuutenaan. Tavoitteena on esitellä mahdollisimman monipuolinen kuva metallinilmaisintoiminnan tämän hetkisestä tilasta – sen hyödyistä sekä haitoista.

LISÄTALOUSARVIOPROJEKTI

Vuonna 2014 Museoviraston Arkisto- ja arkeologiset kokoelmat -yksikössä toteutettiin vuoden kestävä lisätalousarviorahoitteinen projekti. Sen tehtävänä oli nopeuttaa arkeologisiin kokoelmiin toimitettavien irtainten muinaisesineiden vastaanottamista sekä parantaa yhteistyötä löytäjien kanssa. Projektissa toimi vuoden ajan amanuenssi ja kokoelma-assistentti. Amanuenssina toimi

ensimmäisten kuukausien ajan **Tanja Tenhunen** ja sen jälkeen **Ville Rohiola**. Kokoelma-assistenttina oli **Stina Björklund**, joka vuoden lopulla toimi myös konservaattorina. Viimeisten kuukausien ajan projektissa työskentelivät lisäksi **Johanna Seppä** ja **Marko Marila**. Projektiin osallistuivat myös virkatehtäviensä ohella yksikön yli-intendentti **Jutta Kuitunen**, intendentti **Leena Ruona-vaara** sekä piirtäjä-kuvankäsittelijä **Mikko Rautala**.

Projektin työtehtäviin kuului pääasiassa metallinilmaisins löytöjen vastaanottaminen, luetteloiminen, löytökontekstin selvittäminen sekä löytötietoihin liittyvän aineiston arkistointi. Monivaiheisen työprosessin aikana harrastajien lisäksi yhteydessä oltiin aktiivisesti kulttuuriympäristön suojelu -osastoon, konservointilaitokseen sekä Kansallismuseon rahakammioon. Luetteloitujen esineiden lisäksi myös kaikki poistettavat tai löytäjille palautettavat löydöt valokuvattiin ja dokumentoitiin. Lahjoitetuista löydöistä löytäjälle lähetettiin kunniakirja. Lunastuksista ja niitä koskevista lunastussummista päättivät yli-intendentti ja intendentti.

Metallinilmaisins löytöjen dokumentoinnissa kiinnitettiin erityistä huomiota mahdollisimman tarkan spatiaalisen koordinaattitiedon ja löytökontekstin selvittämiseen. Löytäjä täytti jokaisesta kokonaisuudesta löytötietoja koskevan kysymyslehden⁴. Tarvittaessa löytäjään oltiin yhteydessä lisätietojen saamiseksi. Metallinilmaisins löydöistä esitettävä tilastollinen selvitys perustuu löytöjen dokumentoinnissa ja luetteloinnissa saatuihin tietoihin.

LÖYTÖJEN MÄÄRÄLLINEN KASVU

Vuoden 2014 aikana kokoelmiin toimitettiin yhteensä 463 löytö- tai lähetyskokonaisuutta. Ne käsittivät yhteensä noin 2700 esinettä.

Projektin aikana löytökokonaisuuksia luetteloiin yhteensä 386, jotka käsittävät yhteensä 1573 alanumeroa. Muita kuin metallinilmaisintoimintaan liittyviä löytökokonaisuuksia aineistossa oli yhteensä 13.

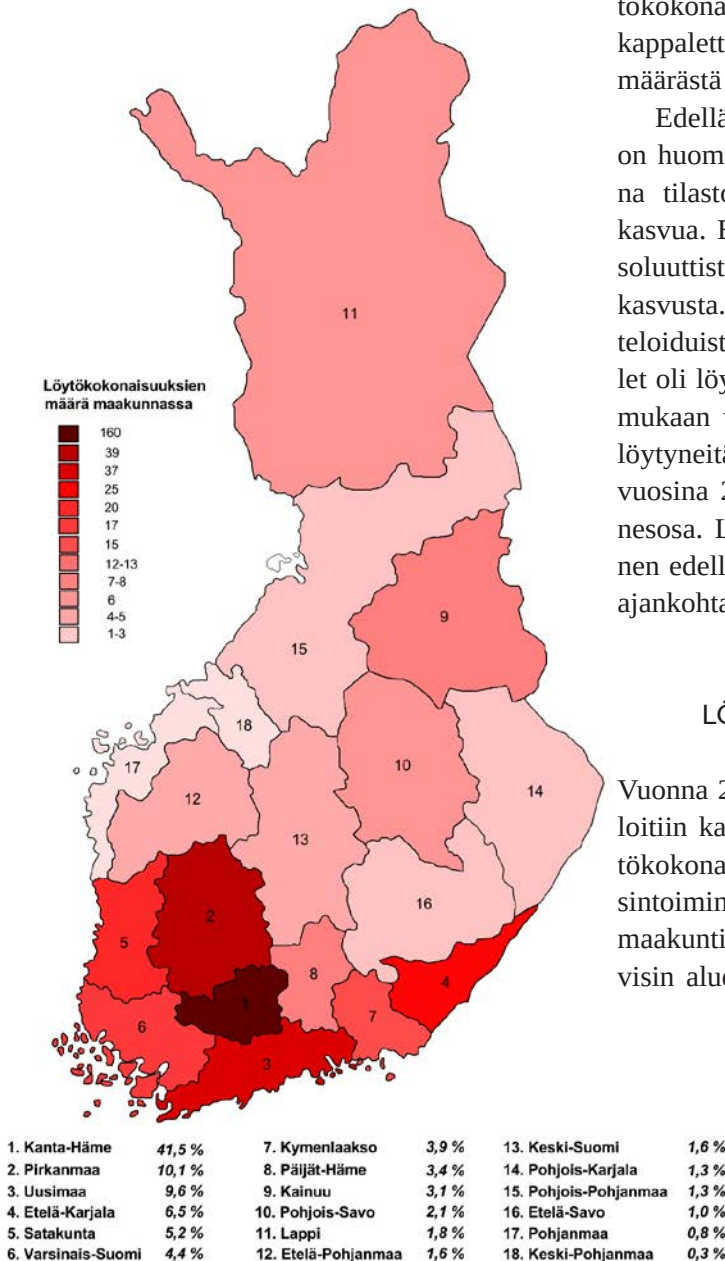
Metallinilmaisinelöytöjen kasvua ilmentävät hyvin arkeologisten kokoelmien diaariin merkittyjen löytökokonaisuuksien vuotuiset lukumäärät. Vuonna 2011 kirjattujen irtolöy-

tökokonaisuuksien lukumäärä oli 31, joka oli noin 8,3 prosenttia kyseisen vuoden löytökokonaisuuksien määrästä. Vuonna 2012 irtolöytökokonaisuuksien määrä kasvoi noin kolmanneksella 42 kappaaleeseen, joka vastasi noin 14,6 prosenttia vuoden kokonaismäärästä. Vuonna 2013 irtolöytökokonaisuuksien lukumäärä kaksinkertaistui (95 kpl), joka oli noin viidesosa (21,7 %) vuoden kokonaismäärästä. Vuoden 2014 aikana irtolöytökokonaisuuksia luetteloiin yhteensä 386 kappaletta, joka oli päänumeroiden kokonaismäärästä noin kaksi kolmasosaa (64,2 %).

Edellä mainittuja lukuja tarkasteltaessa, on huomioitava, että ne kuvaavat vain omaa tilastonaan metallinilmaisinelöytömmäärien kasvua. Edellä mainitut luvut eivät anna absoluuttista tietoa löytömmäärien vuotuisesta kasvusta. Esimerkiksi projektin aikana luetteloiduista löytökokonaisuuksista noin puolet oli löytynyt harrastajien antamien tietojen mukaan vuoden 2014 aikana. Vuonna 2013 löytyneitä aineistossa oli noin kolmasosa ja vuosina 2011–2012 löytyneitä noin kymmenesosa. Loput löydöistä olivat löytyneet ennen edellä mainittuja vuosia tai niiden löytöajankohtaa ei ilmoitettu tarkasti.

LÖYTÖJÄ YMPÄRI SUOMEA

Vuonna 2014 irtolöytökokonaisuuksia luetteloiin kaikista Suomen maakunnista⁵. Löytökokonaisuuksien perusteella metallinilmaisintoiminnan aktiivisuudessa on suuria eroja maakuntien välillä (kuva 1). Selkeästi aktiivisin alue on Kanta-Hämeen maakunta, jos-

Kuva 2. Metallinilmaisinelöytöjen määrä harrastajakohtaisesti. Taulukko esittää, kuinka monta löytökokonaishuuta harrastajilta on luetteloitu vuoden 2014 aikana.

ta löytökokonaisuuksia luetteloiitiin yhteensä 160. Se on määrällisesti 41,7 prosenttia koko maan löytökokonaisuuksista. Muista maakunnista löytökokonaisuuksia on huomattavasti vähemmän. Noin kymmenen prosenttia kokonaisuuksista on Pirkanmaan (10,2 %) sekä Uudenmaan (9,6 %) maakunnista. Länsi-Suomesta metallinilmaisinelöytöjä on luetteloiitu eniten Satakunnasta (5,2 %) ja Varsinais-Suomesta (4,4 %). Löytökokonaisuuksia luetteloiitiin runsaasti myös Etelä-Karjalan (6,5 %) maakunnasta.

Kun löytökokonaisuuksia tarkastellaan kuntakohtaisesti, on määrissä havaittavissa vielä suurempia eroja. Löytöjä on yhteensä 89 eri kunnasta. Suurimmassa osassa kunnista (41) luetteloiitiin vain yksi löytökokonaisuus. Kaksi tai kolme löytökokonaisuutta luetteloiitiin 25 kunnasta. Kunnista siis kolme neljäsosaa on sellaisia, joista löytyi vain 1–3 löytökokonaisuutta.

Selkeästi eniten löytökokonaisuuksia on Kanta-Hämeen maakunnasta. Alueen löytörikkaimpia kuntia ovat Hämeenlinna ja Janakkala, joista kummastakin on dokumentoiitu 58 löytökokonaisuutta. Yhdessä ne vastaavat luetteloiitujen löytöjen kokonaismäärästä lähes kolmasosaa (30,1 %). Näiden lisäksi myös viereisestä kunnasta, Hattulasta luetteloiitiin yhteensä 18 löytökokonaisuutta.

Löytörikkaimmissa maakunnissa on tyypillisesti yksi kunta, josta on löytynyt noin kaksinkertainen määrä löytökokonaisuuksia verrattuna muihin alueen kuntiin. Tämä on nähtävissä esimerkiksi seuraavien maakuntien ja kuntien suhteen: Uusimaa ja Loviisa (16 löytökokonaisuutta), Pirkanmaa ja Valkeakoski (14) sekä Etelä-Karjala ja Ruokolahti (11). Muissa maakunnissa löytökokonaisuudet hajaantuvat tasaisemmin useamman kunnan kesken. Esimerkiksi Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa löytömäärät jakautuvat tasaisesti kuuden ja yhdeksän kunnan kesken.

Löytöjen alueellinen tarkastelu osoittaa, että metallinilmaisintoimintaa harrastetaan ympäri Suomea. Löytömäärien perusteella toiminnan aktiivisuudessa on alueellisesti suuria eroja. Suuret löytömäärät osoittavat, että osassa kunnista paikallinen toiminta on erittäin aktiivista. Kyse on myös todennäköisesti siitä, että näissä kunnissa toimintaan osallistuu jatkuvasti uusia metallinetsinnästä kiinnostuneita harrastajia. Näissä kunnissa myös yhdistysten toiminta on aktiivista.

METALLINILMAISINHARRASTAJAT LÖYTÖJEN VALOSSA

Viime vuosien aikana metallinilmaisinharrastajien määrä on kasvanut huomattavasti. Uusien historiasta kiinnostuneiden metallinilmaisinharrastajien määrän kasvua ovat edesauttaneet toimintaan liittyvä medianäkyvyys sekä laitteiston hankkimisen helpottuminen. (Immonen & Kinnunen 2014: 109; Siltainsuu & Wessman 2014: 36.) Harrastuksen kasvun myötä myös yhdistysten määrä on lisääntynyt. Esimerkiksi vuonna 2011 harrastajat perustivat oman yhdistyksensä, Suomen Metallinetsijät ry:n. Muita aktiivisia yhdistyksiä ovat Kanta-Hämeen menneisyyden etsijät sekä Kymen Rautakauden etsijät. Lisäksi harrastajien käytössä on Aarre maan alla -keskustelufoorumi⁶, jossa sivuston käyttäjien on mahdollista jakaa tietoa löydöistään sekä keskustella yleisesti metallinetsinnästä.

Vuonna 2014 metallinilmaisinkokonaisuuksia luetteloiitiin yhteensä 93 harrastajalta. Tähän ei ole laskettu mukaan löytökokonaisuuksia, joita esimerkiksi arkeologit tai muut museoalan ammattilaiset ovat toimittaneet löytöpaikkojen tarkastuskäynneiltä. Löytäjätietojen perusteella metallinilmaisinharrastajat ovat tyypillisesti miehiä. Naisia harrastajista on vain murto-osa, noin 5 prosenttia.

Pääosa kokonaisuuksista on yhden henkilön löytämiä. Kahden tai useamman harrastajan yhdessä löytämiä kokonaisuuksia aineistossa on 27 kappaletta eli noin 8 prosenttia. Kolmen kokonaisuuden löytäjäksi on ilmoitettu vain yhdistys eikä mukana olleiden harrastajien nimiä ole mainittu erikseen.

Harrastajien aktiivisuutta on mahdollista arvioida sen perusteella, kuinka monta löytökokonaisuutta kultakin löytäjältä on luetteloitu vuoden 2014 aikana (kuva 2). Tarkastelussa on siis kyse harrastajien aktiivisuudesta, joka perustuu vain luetteloitujen löytökokonaisuuksien määrään. Tarkastelun tulokset kuvaavat täten harrastajien aktiivisuutta suhteellisesti käytössä olevan aineiston perusteella.

Löytäjäkohtainen tarkastelu osoittaa, että harrastajien toiminnan aktiivisuudessa on suuria eroja. Valtaosa harrastajista (noin 73 %) voidaan kuvainnollisesti kategorisoida aktiivisuudeltaan maltillisiksi. Kyseisiltä harrastajilta on luetteloitu vain yksi (58 kpl) tai kaksi (10 kpl) löytökokonaisuutta. Kohtuullisen aktiivisilta harrastajilta kokonaisuuksia on luetteloitu vuoden aikana alle kymmenen. Heitä harrastajista on noin viidesosa. Sekä maltillisten että kohtuullisten harrastajien löytöjä on kokonaismäärästä noin 22,5 prosenttia.

Aktiivisilta metallinilmaisinharrastajilta löytöjä luetteloihin vähintään kymmenen kokonaisuutta. Näitä harrastajia on yhteensä kymmenen, joista kolme voidaan kategorisoida vielä erittäin aktiivisiksi yli 20 luetteloidulla löytökokonaisuudella. Yhteensä aktiiviset harrastajat ovat löytäneet kokonaisuuksista 54,7 prosenttia, josta lähes puolet on peräisin kolmelta erittäin aktiiviselta harrastajalta.

Löytäjäkohtaisen tarkastelun perusteella metallinilmaisinharrastajista aktiivisia on noin joka kymmenes. Kyseinen ryhmä harrastajia on löytänyt noin puolet luetteloiduis-

löytö- kokonaisuuksia	löytäjien määrä	löytökokonaisuuksien määrästä
yli 20	3	26,6 %
10 - 20	7	28,1 %
6 - 8	7	13,9 %
3 - 4	9	8,6 %
2	10	5,2 %
1	58	17,2 %

Kuva 2. Metallinilmaisinelöytöjen määrä harrastaja-kohtaisesti. Taulukko esittää, kuinka monta löytökokonaisuutta harrastajilta on luetteloitu vuoden 2014 aikana.

ta löytökokonaisuuksista. Aktiivisuudeltaan maltillisia harrastajia on löytäjistä suurin osa, joiden toiminta aktiivisiin harrastajiin verrattuna on huomattavasti vähäisempää. On mahdollista, että maltillisten harrastajien suuri määrä kuvastaa omalta osaltaan uusien harrastajien mukaantuloa. Se, miten metallinilmaisintoiminta kehittyy tai kuinka paljon löytömäärät kasvavat, on todennäköisesti yhteydessä siihen, kuinka paljon aktiivisten harrastajien määrä kasvaa tulevinä vuosina.

METALLINETSINTÄÄ YMPÄRI VUODEN

Harrastajien antamien löytötietojen perusteella suosituimpia paikkoja metallinetsinnälle ovat pellot. Metallinilmaisinelöytöjen löytösyvyys vaihtelee yleisesti 0-30 cm välillä. Peltolöydöt mainitaan usein löytyneen kyn-
tökerroksesta. Tällä tarkoitetaan todennäköisesti sitä, että löydöt ovat kontekstista, joka on muokkaantunut peltotöiden yhteydessä. On mahdollista, että harrastajat olettavat, että kyn-
tökerroksesta ylös nostetut löydöt eivät vahingoita alkuperäistä löytökontekstia, koska sen koetaan tuhoutuneen jo pellon muokkauksen yhteydessä.

Löytöajankohtien perusteella metallinetsintä oli vuosina 2013 ja 2014 lähes ympärivuotista. Yhteensä 191 kokonaisuudessa löytöajankohta ilmoitettiin vähintään kuukauden tarkkuudella (ks. kuva 3). Löytöaikojen perusteella metallinetsintä on aktiivisinta elokuusta lokakuuhun. Selkeästi eniten löytöjä tehtiin syys- ja lokakuun aikana. Toiminta on erittäin aktiivista myös huhtikuussa, joka poikkeaa löytömäärällään muista kevään kuukausista. Kesä- ja heinäkuussa toiminta on aktiivista, mutta se on selkeästi vähäisempää kuin alkusyksystä. Passiivisinta aikaa on talvi, jolloin etsintää vaikeuttaa esimerkiksi maan routaantuminen. Harrastajien aktiivisuutta ja innostuneisuutta osoittaa kuitenkin se, että talvellakin (lukuun ottamatta helmikuuta) osa harrastajista on suorittanut metallinetsintää.

Se, että aktiivisimmat metallinetsinnän ajankohdat ajoittuvat keväälle sekä syksylle, on mahdollisesti yhteydessä peltojen viljelyaikoihin. Paras aika pellolla suoritettavalle metallinetsinnälle on keväällä ennen kylvöä ja alkusyksystä sadonkorjuun jälkeen. Aktiivisen ja lähes ympärivuotisen metallinetsinnän ovat omalta osaltaan mahdollistaneet eteläisen Suomen viime vuosien suhteellisen leudot talvet. Tämä ei kuitenkaan selitä sitä, miksi metallinilmaisnlöytöjen määrät ovat kasvaneet vuosittain. Talvella metallinetsintä

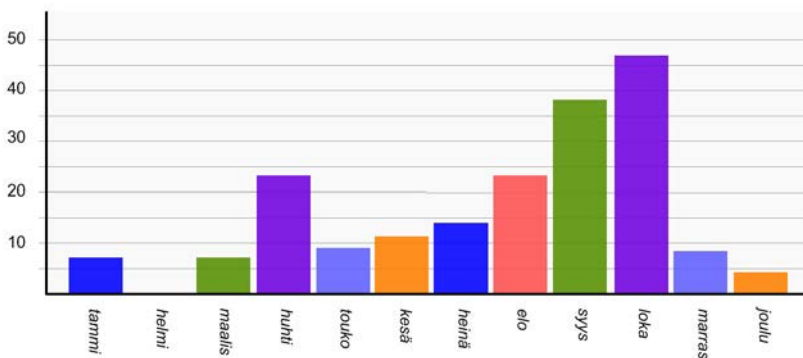
on kuitenkin hyvin pienimuotoista verrattuna muihin vuodenaikoihin.

METALLINILMAISINTOIMINTAAN LIITTYVIÄ HUOMIOITA

Metallinilmaisnlöydöistä koostuva löytöaineisto on erittäin moninaista. Se käsittää kattavasti useat eri aikaperiodit, tyypillisesti rautakaudesta aina nykypäivään. Harrastajia kiinnostavia ja kokoelmiin toimitettuja metallinilmaisnlöytöjä ovat tyypillisesti rahat, aseet, koruesineet sekä yleisesti myöhäisrautakautinen esineistö. Näiden lisäksi harrastajia kiinnostavat esineet, jotka mahdollisesti sisältävät kultaa tai hopeaa. Tyypillisesti löydöt ovat rautavalmisteisia tai kuparisekoitteisia, mikä asettaa löytöjen säilymiselle oman haasteensa. Lisäksi tyypillistä löytökokonaisuuksille on se, että ne käsittävät useamman kuin yhden löydön tai alanumeron. Käsittelen seuraavaksi metallinilmaisnlöytöjen dokumentoinnin yhteydessä havaittuja ongelmia, jotka liittyvät yleisesti metallinilmaisintoimintaan ja sen kehittämiseen.

Konservoinnin tarve

Projektin aikana metallinilmaisnlöydöille toteutettiin kuntokartoitus, jossa arvioitiin esi-

Kuva 3. Vuonna 2014 luetteloitujen metallinilmaisnlöytöjen löytöajankohdat kuukauden tarkkuudella.

neiden konservointitarve. Erityistä huomiota kiinnitettiin korrodoitumiseen sekä muihin esinettä mahdollisesti vahingoittaviin tekijöihin. Ilman välitöntä konservointia valtaosa metallinilmaisinelöydöistä vahingoittuu pahoin korrodoitumisen myötä. Projektin aikana vain valikoitu murto-osa metallinilmaisinelöydöistä voitiin konservoida. Lisäksi aineistossa oli yksittäisiä tapauksia, joissa löytäjä oli omatoimisesti käsitellyt esinettä korrodoitumisen pysäyttämiseksi ilman tulosta. Ongelma omatoimisen käsittelyn kanssa on pitkälti se, että sen seurauksena esineen sisältämä informaatio voidaan mahdollisesti menettää. Lisäksi tehtyjen käsittelytoimenpiteiden poistaminen ja uudelleenkonservointi on työlästä.

Yksikin löytö riittää

Tyypillisesti löytökokonaisuudet koostuvat useammasta kuin yhdestä irtolöydöstä. Noin 60 prosenttia löytökokonaisuuksista sisälsi useamman kuin yhden alanumeron. Nämä löytökokonaisuudet ovat tyypillisesti moniperiodisia, joissa esineet ovat tyypittelyyn perustuen ajoitettavissa selkeästi eri aikaperiodeille. Yli kymmenen alanumeroa käsittäviä kokonaisuuksia aineistossa oli 7,6 prosenttia. Yli 20 alanumeroa käsittäviä kokonaisuuksia oli yhteensä 12 kappaletta (3,6 %), joista yksi kokonaisuus käsitti melkein 70 alanumeroa. Ongelma suurissa löytökokonaisuuksissa on se, että metallinetsintää ei ole lopetettu ohjeistuksen mukaan ensimmäisen löydön jälkeen. Löytöpaikan havaitsemiseen riittäisi kuitenkin vain yksikin muinaisesine.

Metallinilmaisinelöytöjä luettelointiin yhteensä 235 eri kohteelta. Noin neljännes (24,3 %) kohteista on sellaisia, joista on löytynyt useampi kuin yksi löytökokonaisuus. Tyypillisesti samalta kohteelta olevat löytökokonaisuudet ovat peräisin eri löytäjiltä. Harrastajien verkostoitumisen sekä yhdistystoiminnan

seurauksena metallinetsintää harrastetaan jatkuvasti enemmän myös ryhmissä. Suurimmat saman löytökohteen löytökokonaisuudet voivat olla peräisin järjestetyistä yhteistapaamisista, joihin on samanaikaisesti osallistunut mahdollisesti kymmeniäkin harrastajia. Tyypillisesti samalta löytökohteelta olevat kokonaisuudet liittyvät harrastajaryhmien tai yhdistysten toimintaan.

Löytöpaikoille on myös välillä palattu ensimmäisen etsintäkerran jälkeen ja tehty lisää löytöjä. Kohteille on näissä tapauksissa palattu ennen kuin Museovirastolle on ilmoitettu ensimmäisestä löydöstä. Muinaismuistolain mukaan

"milloin esine löydetään – – tahi löytöpaikalla on kiinteää muinaisjäännöstä, – – ei löytöpaikkaa saada enempää kajota, ennen kuin muinaistieteellinen toimikunta, jolle löydöstä viipymättä on ilmoitettava, tarvittaessa tutkituttua paikan on asiasta määrännyt." (MML 16 § 2 mom.).

Lain mukaan ensimmäisen paikalta tehdyn löydön jälkeen uusien löytöjen esille nostaminen ei ole sallittua. Lisäksi uusien löytöjen tekeminen liian läheltä löytöpaikkaa tai kiinteää muinaisjäännöstä on myös kielletty. Vuonna 2001 korkeimman hallinto-oikeuden antaman päätöksen mukaan tapauksessa käsitellyt esineet olivat peräisin tunnetusta muinaisjäännöksestä, kun ne olivat löydetty 200–300 metrin päässä edellisistä löydöistä ja yli 100 metrin päässä muinaisjäännöksen rajauksesta (ks. Haapala 2014).

Lunastus vai lahjoitus

Keskustelua harrastajien kesken on herättänyt metallinilmaisimella löydettyjen muinaisesineiden lahjoittaminen ja lunastaminen sekä erityisesti löydöistä maksettavat lunastussummat (ks. Kuitunen 2014). Viime

vuosien aikana, samalla kun metallinilmais-
 sinlöytöjen määrä on kasvanut, myös lunas-
 tettavien löytöjen määrä on noussut eks-
 poniaalisesti. Noin 40 prosenttia vuonna
 2014 luetteloiduista löydöistä tarjottiin
 lunastettaviksi. Muut metallinilmaisimella
 löydetty muinaisesineet lahjoitettiin suoraan
 kokoelmiin. Myös tunnetun muinaisjään-
 nöksen yhteydestä löydetty esineet liitettiin
 muinaismuistolain mukaan lunastuksesta
 kokoelmiin. Muinaisesineen lunastuksessa
 löytäjälle maksettava lunastussumma tulisi
 ymmärtää ensisijaisesti korvauksena
 esineen toimittamisesta kokoelmiin. Pää-
 osin summa määräytyy löytöesineen
 tutkimuksellisen arvon mukaan. Summa
 vaikuttaa lisäksi mm. muinaismu-
 stolaisissa jalometallien arvoon suhteut-
 tettu minimilunastussumma. (Kuitunen
 2014.)

Kun yksittäisten lunastusten lukumää-
 rää tarkastellaan löytäjäkohtaisesti, on
 aktiivisempien ja maltillisempien harras-
 taji- en välillä suuria eroja. Harrastajilla,
 joiden aktiivisuus on kohtuullista, vuoden
 aikana karttuvat lunastussummat ovat
 suhteellisen vähäisiä. Erittäin aktiivisella
 harrastajalla taas lunastettavien löytöjen
 määrä ja niistä vuoden aikana kertyvä
 yhteissumma voi olla jo huomattavan
 suuri. Missä kulkee harrastuksen ja
 ammattimaisen toiminnan raja, jos
 erittäin aktiivisen harrastajan lunastus-
 ten lukumäärä kasvaa ja niistä kertyvä
 yhteissumma nousee suhteellisen suureksi?
 Lunastus summista keskusteltaessa on
 kuitenkin huomioitava, että löydöistä
 saatava rahallinen korvaus ei ole harras-
 tajan- nalle tärkein syy har-
 rastaa metallinetsintää. Kyselytutkimus-
 ten mukaan metallinetsintä harrastajat
 ovat yleisesti kiinnostuneita historia-
 sta ja kulttuuriperinnöstä sekä tutki-
 muksen edistämisestä (Siltainsuu &
 Wessman 2014, 36; Immonen &
 Kinnunen 2014, 113).

Vuonna 2014 arkeologisiin kokoelmiin
 luettol- tujen metallinilmais-
 sinlöytöjen tilastol-
 len tarkastelu osoittaa, että metallinil-
 maisin-
 toiminta on kasvanut viime vuosien
 aikana merkittävästi. Aktiivisen toimin-
 nan ja uusien harrastajien myötä löytö-
 jen määrä on kasvanut eksponen-
 tiaalisesti ja näin suuremmaksi
 kuin koskaan ennen. Viimeisten vuosien
 aikana myös harrastajaryhmien sekä
 yhdistys-
 ten toiminta on yleistynyt, mikä on
 lisännyt metallinilmaisintoiminnan
 aktiivisuutta.

Metallinetsinnän harrastaminen on
 yleistä ympäri Suomen. Aktiivisinta se
 on eteläisessä Suomessa, erityisesti
 Hämeen seudulla. Löytö-
 määrien tarkastelu maakunta- ja
 kuntakohtaisesti osoittaa, että
 aktiivisuudessa on havaittavissa
 selkeästi alueellisia painopisteitä.

Kun metallinilmais-
 sinlöytöjen määriä tarkastellaan
 löytäjäkohtaisesti, on harrastajien
 aktiivisuudessa havaittavissa suuria
 eroja. Valtaosa harrastajista on
 aktiivisuudeltaan maltillisia. Heidän
 löytökokonaisuutensa vastaavat
 noin viidesosaa kokonaismäärästä.
 Aktiivisia harrastajista on noin
 joka kymmenes. Heidän löytö-
 määränsä kokonaismäärästä on
 noin puolet. Keskeistä metallinil-
 maisin-
 toiminnan kehityksen arvioimisessa
 on se, miten aktiivisten harrastajien
 määrä kasvaa tulevina vuosina. Jos
 aktiivisten harrastajien määrä
 lisääntyy, on se todennäköisesti
 nähtävissä myös löytö-
 määrien kasvuna.

Löytöjen määrää voisi jatkossa
 pienentyä, jos löytökokonaisuudet
 eivät sisältäisi useita esineitä.
 Luetteloiduista löytökokonaisuuk-
 sista noin 60 prosenttia sisälsi
 useamman kuin yhden alanumeron.
 Lisäksi noin neljännes löytökohteista
 oli sellaisia, joista luettiin useampi
 kuin yksi löytökokonaisuus. Jos
 kultakin löytökohteelta olisi vain
 yksi löytökokonaisuus, joka sisäl-
 täisi vain yhden esineen, metallinil-
 maisinlöytöjen kokonaismäärä
 olisi huomattavasti pienempi.

LOPUKSI

Metallinilmaisintoiminnasta on tullut erittäin tärkeä osatekijä kulttuuriperintöä koskevalle tutkimukselle. Esimerkiksi osa metallinilmaisimella löydetystä esineistä tai uusista muinaisjäänöksistä on sellaisia, joita ei olisi välttämättä muuten löydetty (ks. myös Siltainsuu & Wessman 2014: 39). Metallinilmaisintoiminnan hyötyjä voitaisiin parantaa vielä enemmän harrastajien ja kulttuuriperintöalan toimijoiden välisellä yhteistyöllä. Tarvetta olisi esimerkiksi sähköiselle ja interaktiiviselle löytö- ja löytöpaikkailmoitusjärjestelmälle, jonka tuottamasta informaatiosta hyötyisivät sekä harrastajat että kulttuuriperintöalan toimijat (Kostet 2014).

Metallinilmaisinelöytöjen käsittelyssä Museovirastolla on keskeinen rooli. Suurien ja kasvavien löytömäärien käsittely on kuitenkin erittäin haastavaa nykyisten resurssien puitteissa. Myös yhteystyötä harrastajien kanssa olisi mahdollista kehittää ja toteuttaa paremmin, jos resurssit riittäisivät siihen. Ongelmallisen tilanteesta tekee se, että toiminta vaikuttaa kasvavan jatkuvasti. Nykyisessä tilanteessa metallinilmaisintoimintaan olisi tärkeää panostaa enemmän. Näin muutostilassa olevan toiminnan kehittymiselle voitaisiin luoda hyvä perusta, josta hyötyisivät sekä harrastajat että kulttuuriperintöalan toimijat.

Ville Rohiola

ville.rohiola@gmail.com

LOPPUVIITTEET

¹ mm. Suomen keskiajan arkeologian seuran syysseminaari 21.11.2014, Suomen arkeologisen seuran Arkeologipäivät 2014 27.–28.11.2014 ja Museoviraston ja Espoon kaupungin museon Vuoden 2014 arkeologisten kenttätöiden esittelypäivien yhteydessä järjestetty työseminaari 12.2.2015.

- ² mm. seuraaviin kiinteisiin muinaisjäänköhteisiin tai -alueisiin on kajottu luvatta vuoden 2014 aikana: Valkeakoski Rapola (mj.rek.tunnus 908010001), Valkeakoski Kokkomäki (908010038), Ulvila Liikistö (886010004) ja Janakkala Hakoistenlinna (165010040) (Museoviraston tiedote 3.12.2014).
- ³ Lisäksi myös Museovirasto on toteuttanut sähköisen kyselyn metallinilmaisimen käytöstä lokakuussa 2014 (Museoviraston tiedote, 2.10.2014)
- ⁴ Museoviraston laatima kysymyslehti on nähtävissä irtaimen muinaisesineen menettelytapaoheen kohdasta 4., ks. http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/menettelytapaoheet Luettu 11.3.2015.
- ⁵ Tilastossa ei ole huomioitu itsehallinnollista Ahvenanmaan maakuntaa.
- ⁶ Aarre maan alla -keskustelufoorumin Internet-osoite on <http://aarremaanalla.com/>

BIBLIOGRAFIA

Virallislähteet

Muinaismuistolaki (MML), säädösnumero 295/1963

Internet-lähteet

Haapala, Matleena 2014. Metallinilmaisoin on hyvä renki mutta huono isäntä. Museoviraston blogi 7.7.2014. <http://blogi.nba.fi/2014/metallinilmaisoin-on-hyva-renki-mutta-huono-isanta> Luettu 20.2.2015.

Kostet, Juhani 2015. Halvasta harrastuksesta viranomaistoiminnan oivaksi apulaiseksi. Museoviraston blogi 13.2.2015. <http://blogi.nba.fi/2015/harrastuksesta-viranomaistoiminnan-apulaiseksi> Luettu 27.2.2015. Luettu 20.2.2015.

Kuitunen, Jutta 2014. Tapaus Espoon kultasormus. Museoviraston blogi 27.1.2014. http://blogi.nba.fi/2014/tapaus_espoon_kultasormus Luettu 20.2.2015.

Painetut lähteet

Immonen, Visa & Kinnunen, Joonas 2014. Metallinilmaisoin, harrastajat ja kulttuuriperintö – kärjistyksistä yleiskuvaan. Suomen kotiseutuliiton vuosikirja 2014, s. 106–113.

Siltainsuu, Jenni & Anna Wessman, 2014. Yleistapahtumia ja esineiden tunnistusta. Espoon kaupungin museon metallinilmaisinyhteistyö 2014. Muinaistutkija 3/2014, s. 34–40.

KÄYTÄNNÖLLISIÄ JALKINEMUOTOJA VARHAISMODERNIN AJAN OULUSTA

ABSTRACT

Practical footwear in early modern period Oulu

Leather artifacts and pieces of leather have been found in about a half of a total 70 archaeological excavations in Oulu. This article presents the case study of Isokatu 11, which forms the major part of leather and footwear finds in Oulu. In the article, early modern period shoe types from Isokatu 11 are compared to society and class in Oulu. Shoe types are also compared to fashion and sumptuary regulations of early modern period to examine how they have affected the footwear found in Oulu. The article is based on the results of the author's master's thesis in archaeology (University of Oulu, 2013).

JOHDANTO

Varhaismodernin ajan nahan ja jalkineiden arkeologinen tutkimus on Suomessa vielä vähäistä huolimatta siitä, että nahkaa löytyy paikoitellen runsaasti varhaismoderneista kaivauskohteista. Sen sijaan nahan ja jalkineiden tutkimus on keskittynyt keskiai-

kaiseen löytömateriaaliin. Nahkaa on käytetty pukineissa läpi historian sen monipuolisuuden ja kestävyysvuoksi. Säilyäkseen nahka vaatii tietynlaiset maaperän olosuhteet, jonka lisäksi nahan laatu ja sen läpikäymät käsittelyt, kuten parkitus, vaikuttavat nahan säilymiseen (Lampinen 2002: 64; Harjula & Jokela 2003: 255-256). Oulussa nahkaa on löydetty noin puolesta kaupungin yli 70 kaupunkiarkeologisista tutkimuksista. Löydetyn nahan määrät vaihtelevat muutamasta nahanpalasta noin 2000 nahanpalaan. Eniten nahkaa on löydetty vuoden 2010 Isokatu 11:n kaivauksilta, josta sitä löytyi puolet enemmän, kuin muilta Oulun kaivauksilta yhteensä. Jalkineet muodostavat suurimman tunnistettavan löytöryhmän nahka-aineistossa (Oikarinen 2011).

Tämä artikkeli pohjautuu pro gradu -tutkielmaani, jossa käsittelem Oulun Isokatu 11:n jalkinelöytöjä ja kaupungin nahkakäsitylöläisiä 1600–1700-luvuilla (Riutankoski 2013). Artikkelissa tuon esille, millaisia jalkinemaleja kyseiseltä alueelta löydettiin, ja miten ne suhteutuvat 1600- ja 1700-lukujen Oulun väestörakenteeseen, muotiin ja ylellisyysasetuksiin. Tutkielmassa vertasin jalkineiksi ja niiden osiksi tunnistettuja nahanpaloja ja löytökontekstien ajoituksia tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin 1600-1700-luvuilta peräisin oleviin jalkinemalleihin ja -muoteihin.

OULUN ISOKATU 11:N JALKINEET

Jalkineiden rakenne ja valmistustapa muuttui keskiajan jälkeen, jolloin yksipohjaisten eli anturattomien ja korottomien kenkien rinnalle nousivat kaksipohjaiset eli anturalliset ja korolliset jalkineet. Keskiajalla jalkineet olivat parillisia, mutta korkojen ja pohjan paksunemisen seurauksena kenkiä alettiin valmistaa pohjiltaan suorina, jolloin niitä voitiin käyttää molemmissa jaloissa. Parillisten jalkineiden valmistaminen jatkui 1700-luvun lopulla korottomien kenkien tullessa muotiin (Pylkkänen 1982: 34; Swann 1982: 7; Kaukonen 1985: 89, 92; Lampinen 2002: 63).

Jalkinemuodin muutokset näkyvät kenissä erityisesti kärjen muodossa, koron muodossa ja korkeudessa sekä kengän koristelussa ja valmistusmateriaalissa. Kyseiset ominaisuudet eivät aina auta jalkineen mallin määrittämisessä, sillä ne toistuivat samankaltaisesti useissa jalkinemaleissa. Jalkineen mallin tunnistus on sen sijaan varmempaa,

kun se tehdään jalkineen rakenneosien muodoista ja niiden yhdistämistavoista (Pylkkänen 1970: 384–385; 1982: 341; Swann 2001: 102, 106). Tunnistettava rakenneosa on esimerkiksi kengän kantio eli kantapäätä ympäröivä osa, jonka muoto vaihtelee jokaisessa jalkinemallissa.

Isokatu 11:n kaivausalueelta löydettiin 24 kokonaista ja osittaista jalkinetta, joiden malli on määriteltävissä. Niiden lisäksi jalkinemalleja on tunnistettu jalkineen osista, jonka seurauksena 40:n jalkineen malli on määriteltä. Alueelta löytyi kaksi reikäkenkää ja saapasta, kolme tohvelia, kahdeksan solkikenkää, nauhakenkää ja avokasta ja yhdeksän kansanomaisista jalkinetta. Aineiston jalkineissa reikäkengät ja nauhakengät edeltävät solkikenkiä, ja tohvelit, saappaat ja kansanomaiset jalkineet kulkevat niiden rinnalla. Avokkaat ilmestyvät Ouluun solkikenkien käytön päättymisen jälkeen (taulukko 1).

Yleisten eurooppalaisten jalkinemallien lisäksi Oulusta löydettiin yhdeksän kansa-

Taulukko 1. Jalkinemallien määrät ja niiden ajoitukset löytökerrosten mukaan. Löytökerrosten ajoituksia tarkennettu jalkinemallien avulla

Ajoitus	Reikä- kenkä	Tohveli	Nauha- kenkä	Solki- kenkä	Avokas	Saapas	Kansanomainen jalkine
1600-luvun puoliväli/loppu		1	3				
1600-luvun loppu / 1700-luvun alku	2	1	5			1	1
1600-luvun loppu / 1700-luku				3			6
1700-luku		1		1			
1705 palokerros							1
1730-1780				2			
1700-luvun alku / viimeinen neljännes				1			
1700-luvun viimeinen neljännes				1	6	1	1
1700- ja 1800-lukujen taite					2		
Yhteensä	2	3	8	8	8	2	9

Kuva 1. Kansanomaisen jalkineenpohjan kärkiosa. KM2010054:1553. Kuvat: Matleena Riutankoski

nomaista jalkinetta eli varsikenkää. Niitä olivat esimerkiksi yksipohjaiset ja korottomat pieksut ja lapikkaat. **Riitta Pylkkäsen** mukaan kansanomaiset jalkineet edustavat jalkinetyyppejä, joita käytettiin vielä keskiajalla Keski-Euroopassa, häviten käytöstä uuden ajan taitteessa. Suomessa niiden käyttö jatkui miesten ja naisten kansanomaisessa pukuparressa (Pylkkänen 1956: 275; 1982: 347). Oulussa niitä käytettiin aineiston perusteella muotikenkien rinnalla vielä 1600- ja 1700-luvuilla.

Kenkien kärkimuotoilu vaihteli muodin mukana, ja samoja kärkimuotoja käytettiin kaikissa jalkinemalleissa. Vaikka käytössä oli useampi kärkimuoto kerrallaan, voidaan sen muotoa pitää joissain tapauksissa ajoittavana tekijänä (Pylkkänen 1970: 384–390; Swann 1982: 7, 15–20, 25–26, 39–30). Aineiston saappaissa on käytetty terävää ja tylppää kärkeä, tohveleissa terävää ja ovaalia muotoa sekä nauhakengissä ovaalia ja pyöreää kärkeä. Solkikengissä toistuvat ovaalit, terävät ja pyöreät kärjet, ja avokkaissa ovaalit ja terävät muodot. Kansanomaisten jalkineiden kärjet ovat ylöspäin kaartuvia, ovaaleita ja teräviä (kuva 1).

Korko esiteltiin jalkineisiin 1500-luvun lopulla, ja suutareiden mestarinäytteis-

sä korko mainitaan jo 1620-luvulla. Korko omaksuttiin kaikkiin jalkineisiin, ja etenkin säätyläisten käyttämissä muotijalkineissa suosittiin niin korkeaa korkoa, että se teki kävelyn vaikeaksi. Kansanomaisessa puvustossa käytetyt jalkineet kuitenkin pysyivät korottomina. Muissa jalkineissa korottomuus nousi muotipiirteeksi vasta avokkaiden 1700-luvun viimeisellä vuosikymmenellä (Pylkkänen 1956: 266, 270; 1970: 384, 390; 1982: 341–347). Aineiston jalkineissa eniten on leveitä ja matalia korkoja: löydetty korot ovat pääsääntöisesti pohjan kantaosan levyisiä, ja yli 4 cm korkeita korkoja aineistossa on vain muutamia. Siroin korko on 3 cm korkea puukorko.

MUODIN VAIKUTUS JALKINEISIIN

Kullakin aikakaudella on yleinen tyylipyrkimys, jota toteutettaessa puvut muuttuvat tyyliältään, muodoltaan ja materiaaliltaan vastaamaan uutta ihannetta. Suomeen espanjalaiset ja ranskalaiset muotivirtaukset saapuivat Ruotsin hovista ylimpien säätyjen mukana ja ulkomaita lähetettyjen miniatyyrimuotokuvien ja muotinukkien avulla (Pylkkänen 1956: 13; 1970: 25–26; Lönnqvist 1979: 46). Muotituntumusta toivat myös ulkomailla työskennelleet käsityöläiset, ja ulkomaankauppa toi tyylivaikutteita Kiinasta saakka (Halila 1953: 355, 369–370; Enbuske 2005: 35; Herva & Ylimaunu 2006: 81).

Pukumuodin muuttuminen vaikutti myös jalkinemuotiin. Täällä koettiin samat muodin vaiheet kuin muualla, joskin hieman myöhemmin ja hillitymmissä muodoissa (Pylkkänen 1956: 13, 15; Lönnqvist 1979: 46). Tämä on nähtävissä Oulun jalkineissa, jotka vertautuvat paremmin ulkonäöllisesti kuin ajallisesti yleiseen jalkinemuotiin. Reikäkenkien ja nauhakenkien kerrosajotukset viittaavat niiden hieman myöhäisempään käyt-

Kuva 2. Yllä reikäkengän kantio KM2010054:3632, alla nauhakengän kantio KM2010054:2677.

töaikaan kuin muualla. Naisten reikäkenkiä pidettiin yleisesti muodikkaina 1660-luvulle ja miesten 1680-luvulle saakka, kun taas Oulusta löytyneen reikäkengän ajoitus sijoittuu 1700-luvun vaihteeseen. Nauhakengät ajoituvat 1600-luvun puolivälistä 1700-luvun alkuun, kun muualla niiden käyttö väheni 1600-luvun viimeisellä neljänneksellä pienisolkisten kenkien tullessa käyttöön. Oulussa isosolkisten kenkien käytöstä luovuttiin samanaikaisesti kuin muualla Euroopassa, eli 1700-luvun viimeisen neljänneksen alkaessa (Pylkkänen 1982: 341–343; Swann 1982: 20–28; 2001: 110, 127–128, 149–167).

Tohveleiden ja saappaiden löytyminen kertoo puolikenkiä kevyempien ja raskaampien jalkineiden käytöstä, eli käytettyjen kenkien monipuolisuudesta. Aineiston tohvelit ja saappaat ajoittuvat 1600-luvun puolivälistä 1700-luvulle. Niiden pitkä käyttöai-

ka ei ole erikoista, sillä miehet omaksuivat tohveleiden käytön jo 1500-luvulla, ja niiden käyttö jatkui 1700-luvulla. Myös saappaat olivat käytössä keskiajalta saakka, ja ne muuttuivat ulkonäöllisesti useita kertoja 1600–1700-lukujen aikana niiden monipuolisen käyttötarkoituksen vuoksi: ne muuttuivat tarpeen mukaan sotilas-, työ-, ratsastus- ja salonkikengiksi (Pylkkänen 1970: 387–390; Swann 1982: 4, 22, 28–30).

Tutkimusaineiston kengät ovat malliltaan muodikkaita, mutta niiden valmistusmateriaali on vaatimatonta nahkaa tekstiilin sijaan, soljet ovat yksinkertaisia metallisolkia ja jalkineissa ei ole muodin mukaisia koristeluja. Muotipiirteiden hillitseminen ja yksinkertaistaminen on siis nähtävissä Oulun Isokatu 11:stä löytyneissä jalkineissa, sillä niissä ei ole yliampuvia muotipiirteitä vaan ne ovat ennemmin käyttöjalkineita.

Muodin muuttumisen takana toimivat osaltaan aateliset, jotka hylkäsivät käytöstä sellaisia muotipiirteitä, joita omaksuttiin alempisäätyisten pukuparteen. Niiden tilalle he loivat uutta muotia (Pylkkänen 1956: 15–16 ; Simmel 1986: 26). Muodin muuttumisen taustalla on lisäksi pukuteknisiä syitä, uusia keksintöjä ja pyrkimys käytännöllisyyden lisäämiseen (Pylkkänen 1956: 13). Nämä tekijät näkyvät jalkineumuodin muuttumisessa: reikäkenkien malli kehitettiin alun perin huonosti istuvan jalkineen käyttömukavuuden parantamiseksi ja valmistuksen helpottamiseksi. Kun malli nousi muotiin, alettiin sen ominaispiirteitä liioitella isontamalla sivussa olevaa reikää yhä isommaksi (Swann 1982: 12; 2001: 109) (kuva 2). Solkikengät sen sijaan muokattiin nauhakengistä pidentämällä sen kantoiden korvuksista remmit, joiden avulla pieni solki kiinnitettiin kengän sivuun. Soljen koon kasvaessa remmit pitenivät ja paksunivat, ja suuri solki siirrettiin kengän sivulta jalkapöydän päälle (kuva 3). Kun solkikenkä menetti suosionsa, niistä muokattiin

avokkaita leikkaamalla solkiremmat pois ja pyöristämällä päällisen rintaosa. Avokkaita (kuva 4). alettiin valmistaa 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä (Pylkkänen 1970: 386; 1982: 341–343; Swann 2001: 127–128, 149, 167)

Jalkineita ei muokattu ainoastaan uusien muotipiirteiden vuoksi, vaan myös uusille käyttäjille sopiviksi. Koska kaikkien tuli pukeutua säätynsä tavoin, muokattiin ylempisäätöiseltä saaduista lahjoituskengistä halvemman näköisiä madaltamalla korkoja ja poistamalla puukoroista verhoilut. Kengistä voitiin tehdä tohveleita poistamalla niistä kantiot (Swann 2001: 16, 142, 163). Aineistossa on myös 15 päkiän tai kantapään kohdalta puhki kulunutta pohjaa: kengät siis käytettiin loppuun. Mikäli kenkiä ei käytetty risaiseksi asti, saatettiin niitä käyttää toisen kengän paikkamateriaalina (Swann 2001: 16). Tutkimusmateriaalin yhden kansanomaisen jalkineen pohjasta on leikattu kaksi pyöreää palaa, luultavasti paikkamateriaaliksi.

Kuva 3. Yllä solkikengän kantio KM2010054:1522, alla solkikengän päällinen ja pohja KM2010054:1502.

SÄÄDYN JA YLELLISYYSASETUSTEN HEIJASTUMAT JALKINEISSA

Oulu kauppaa käyvänä rannikkokaupunkina vastaanotti ensimmäisten joukossa uusia tavaroita ja vaikutteita, aluksi Tukholmasta ja tapulikaupunkioikeuksien saamisen jälkeen ulkomailta, välittäen niitä eteenpäin sisämaahan (Halila 1953: 189; Onnela 1999: 45–46; Enbuske 2005: 31; Palola 2005:

Kuva 4. Yllä avokas KM2010054:1100 ja alla avokas KM2010054:1604.

49–50). Ouluun saapuneisiin virtauksiin kuului pukeutumiseen liittyviä muutoksia, joita pääsivät hyödyntämään pääasiassa ylempät säädyt. Pukeutumisella katsottiin olevan yhteiskunnallista ja valtiontaloudellista merkitystä: etenkin talouselämän ahdingon aikoina pukuylellisyyttä pidettiin valtiontaloudelle vaarallisena. Ylellinen pukumuoti säädettiin aatelisten etuoikeudeksi, ja sen leviäminen alempiin säätyihin pyrittiin estämään ylellisyysasetusten keinoin. Säännöksillä määriteltiin kullekin säädylle sopivat puvustot, asusteet ja muut käyttötuotteet. Aluksi ylellisyysasetukset kohdistuivat ylempiin sää-

tyluokkiin, mutta 1700-luvulla ne vaikuttivat koko kansan pukutumiseen (Jahnsson 1904: 171–188; Pylkkänen 1970: 38–45; Lönnqvist 1979: 32; Kopisto & Sihvo 1996: 2; Franck 1997: 149).

Ylellisyysasetuksilla toteutettiin merkan-tilistista talousoppia kieltämällä sellaisen ulkomaisen tavarain maahantuonti, joka vei rahaa pois maasta ja palveli enemmän ylellisyyttä kuin todellista tarvetta (Pylkkänen 1970: 38–39). Tästä huolimatta osa oululasten jalkineista 1730-luvulla oli Tukholmalaista tuontitavaraa. Yksi syyn tähän oli suutareiden puute Oulussa Isovihan jälkeen (Halila 1953: 355; Onnela 1999: 62). Lisäksi Oulussa arvostettiin tuontitavaraa, vaikka se oli hinnaltaan kallista ja laadultaan samanlaista tai huonompaa kuin paikalliset tuotteet (Pylkkänen 1970: 33).

Jalkineiden valmistuksessa ylellisyysasetukset vaikuttivat etenkin tekstiilien kien valmistusmateriaalin valintaan ja nahkakengissä valmiiksi leikattujen päällysnahkojen tuontiin ulkomailta, mikä kiellettiin vuonna 1739. Siitä huolimatta Ouluun tiedetään tuodun kenkien päällysnahkoja Tukholmasta (Pylkkänen 1970: 33; Pylkkänen 1982: 339). Kyseisistä päällysnahoista valmistetut jalkinemallit ovat todennäköisesti samankaltaisia Tukholmassa valmistettujen kenkien kanssa. Ulkomailta tuodut jalkinemallit edesauttoivat uusien jalkinemallien nopeaa käyttöön omaksumista, sillä paikalliset suutarit pystyivät ottaa niistä mallia jalkineita tehdessään.

Sääty-yhteiskunnassa pukeutumista ei nähty ihmisen yksityisasiana, vaan keinona säädellä yhteiskunnan rakennetta. Puku oli säätyläisten ja rahvaan erottava tunnusmerkki eli säätytunnus, ja sillä julistettiin yhteiskunnallista, poliittista ja taloudellista statusta. Pukeutumisella osoitettiin siis kunkin säädyn paikka yhteiskunnassa. Pukeutumisella pyrittiin myös ilmaisemaan yksilöllisyyttä, mutta samalla sillä vahvistettiin ryhmäidentiteettiä

Kuva 5. Yllä tohveli KM2010054: 1531 ja alla tohveli KM2010054:1529.

(Pylkkänen 1970: 20, 45; Lönnqvist 1979: 21–23; Kopisto & Sihvo 1996: 24; Franck 1997: 149).

Koska jalkineet ovat osa pukua, myös niillä osoitettiin säätyä, joihin henkilö kuului. Tutkimusaineisto jalkineet ovat malliltaan muodikkaita mutta hillittyjä, mikä kertoo muodin seuraamisesta mutta myös sen omaksumisesta omien ylellisyysasetusten rajoissa. Kengät ovat yksinkertaistettuja ja käytännöllisiä versioita muotikengistä, ja ne mukailivat alempien säätyjen jalkinevaatimuksia materiaaliltaan, muodoltaan ja koristelultaan. Ylellisyysasetukset vaikuttivat myös kengänkärkien ja korkojen muotoiluun. Oulussa suosiossa olivat yksinkertaiset kärkimuodot ja matalat korot. On mahdollista, että ylellisyysasetuksen lisäksi kenkien käyttötarkoitus työ- ja arkijalkineina oli yksinkertaisten kenkämuotojen taustalla. On huomattava, että kengissä on havaittavissa vaihtuvuutta jalkinemallien sisäisesti: tutkimusmateriaalis-

sa ei ole kahta täysin samanlaista kenkää. Se kertoo osaltaan yksilöllisyyden tavoittelusta: vaikka tietty jalkinemalli oli muodissa, siitä haluttiin hankkia itselle sopiva versio (kuva 5).

JALKINEET VÄESTÖN KUVASTAJANA

Oulun kaupungin väkimäärä kasvoi 1600-luvun alun noin 500 asukkaasta 1780-luvun 3300 henkeen. Kaupungissa vielä 1600- ja 1700-luvuilla kuluttava kansankerros oli ohut: 1600-luvulla Oulussa ei tiettävästi asunut aatelisia, ja kruunun, kirkon ja kaupungin virkamiehet olivat harvalukuisia tapulikaupunkioikeuksien saamiseen asti. Tilanne ei suuresti muuttunut Ruotsin vallan loppuun mennessä, jolloin Oulussa oli ainoastaan muutamia säätyläisiä, joilla ei ollut porvarillista taustaa. Sen sijaan Oulun yhteiskunnan perusrungon muodostivat porvarit, joihin kuuluivat kauppiaat ja käsityöläiset (Halila 1953: 157, 162, 164; Enbuske 2005: 34, 41; Viita 2009: 70–71). Myös suojelusmiehet ja muu työväki muodostivat merkittävän väestökerroksen, samoin kuin kaupungin palvelusväki. Kaupungissa asui lisäksi työläisiä, kuten merimiehiä, sekä itsellisiä, köyhäinhuollon varassa olevia ja irtolaisia (Halila 1953: 153, 155, 162, 340; Virkkunen 1953: 161; Enbuske 2005: 35; Viita 2009: 71).

Isokatu 11:n kaivausalue sijaitsee alueella, joka kuului ennen toiseen kaupungiinsa. Aluetta asuttivat 1600-1700-luvuilla pääasiassa käsityöläiset (Halila 1953: 94; Oikarinen 2011: 20). Alueelta löydetty jalkineet heijastavat Oulun yhteiskunnallista rakennetta, suurin osa kaupunkilaisista oli vaatimattomampaan elintasoon tottuneita ihmisiä, joilla ei ollut varaa eikä tarvetta ostaa kalliita ja epäkäytännöllisiä jalkineita. Jalkineet ovatkin malliltaan ja materiaaliltaan työntekoon soveltuvia, ne on valmistettu tukevasta nahasta

ja ne ovat melko peittäviä. Aineiston solki-kenkiä on mahdollisesti käytetty työkenkinä, sillä ne ovat suljettuja jalkineita, joiden leveät remmit ja iso solki lienevät pitäneen kengän tukevasti jalassa. Yhteen solkikenkään on yhdistetty työjalkineissa yleinen metallikanta.

Jalkineita on saatettu käyttää myös päällysjalkineina, sillä Oulussa oli useita vesijätöalueita ja lammikoita, jotka aiheuttivat haittaa kaduille. 1700-luvulla Oulun kadut olivat vielä suurelta osin maapintaisia, ja vain osa oli kivettyjä tai puulla päällystettyjä (Halila 1953: 75–78; Swann 2001: 138; Kallio-Seppä 2013: 128–139). Katujen hidas siistiytyminen saattoi olla syynä nahkaisten, yksinkertaisten jalkineiden suosimisessa. Päällyskengiksi ne soveltuvat myös mitoituksensa puolesta: ne ovat etenkin leveydeltään melko isoja. Niitä on myös voitu käyttää talvisin jalkarättien ja villasukkien kanssa (Kaukonen 1985: 90). **June Swannin** mukaan 1600-luvulla tohveleita käytettiin sisäjalkineiden lisäksi ulkona päällyskenginä. Sellaisia olivat nahkatohvelit, joissa paksun pohjan keskiosa oli kapea, korot matalat ja pääallinen lyhyt (Swann 2001: 108).

Tutkimusaineistossa on tunnistettavissa vanhakantaisia, kansanomaisia jalkineita. Etenkin naiset käyttivät ulkona talvisin miesten jalkineita muistuttavia saappaita, varsikenkiä, pieksuja tai lapikkaita (Pylkkänen 1982: 346). Naisilla oli käytössään vähemmän kenkiä kuin miehillä, sillä naiset pysyivät paljon kodin piirissä ja pitkä hame piti kengät piilossa (Pylkkänen 1970: 385; Kaukonen 1985: 91). Nämä seikat olivat osasyynä, miksi etenkin rahvaan keskuudessa naisten ei katsottu tarvitsevan muodikaisia jalkineita. Suutarit eivät muutoinkaan ottaneet mielellään naisten ja lasten kenkätilauksia vastaan, ja asenne on nähtävissä mestarinäytevaatimuksissa. Vaikka miesten ja naisten jalkineet alkoivat erota ulkonäöllisesti toisistaan jo 1600-luvun puolivälissä, mes-

tarinäytteissä naisten kenkäparia vaadittiin tehtäväksi vasta 1700-luvun alussa ja naisten tohveliparia 1700-luvun lopulla (Pylkkänen 1982: 339–340; Vainio-Korhonen 1998: 85, 94; Lampinen 2002: 63).

Löydöissä ei ole ainoatakaan tekstiilistä valmistettua kenkää, vaan kaikki ovat nahka-jalkineita. Kangasjalkineet olivat yleisempiä kuin nahkajalkineet, ja niitä suosivat varakkaat, ylempiin säätyihin kuuluneet henkilöt. Tekstiilijalkineet olivat pääsääntöisesti sisäjalkineita, jotka suojattiin päällysjalkineilla ulos mentäessä. Ne olivat herkkiä kulumaan puhki ja korkeine korkoineen ne olivat epä-mukavat kävellä. Sen sijaan nahkajalkineita pidettiin arkijalkineina ja niillä suojattiin arkoja sisäjalkineita ulos mentäessä. Ne muis-tuttivat aluksi solkikenkiä ja myöhemmin avokkaita (Pylkkänen 1982: 346). Toisessa kaupunginosassa asuneilla käsityöläisillä ei ollut tarvetta eikä oikeutta käyttää tekstiilijal-kineita, joten löydetty nahkajalkineet kuvas-tavat alueella asuneita ihmisiä.

LOPUKSI

Oulun Isokatu 11:n kaivausten jalkinelöydöt kuvastavat alueella 1600- ja 1700-luvuilla asuneita ihmisiä. Jalkineissa vallitsevana piir-teenä on havaittavissa käytännöllisyys ja yk-sinkertaisuus. Kengät on valmistettu nahasta tekstiilin sijaan, korot ovat matalia ja kengät ovat koristelemattomia solkia lukuunottamat-ta. Jalkineet ovat tästä huolimatta malliltaan ajan mukaisia, eli ne ovat yksinkertaistettuja versioita muotijalkineista. Isokatu 11:n kai-vausalue sijaitsee pääasiassa käsityöläisten asuttamassa toisessa kaupunginosassa. Ken-gissä on huomattavissa käyttäjien sosiaalinen asema, sillä ylellisyysasetukset säätelivät kul-lekin säädylle sopivat puvut ja asusteet. Jal-kineissa on nähtävissä eri ajoille tyypillisiä

muotipiirteitä, jotka on muokattu ylellisyys-asetusten säädösten mukaisesti alueella asu-valle väestöryhmälle sopiviksi. ♦

Matleena Riutankoski

matleenari@gmail.com

LÄHTEET

Enbuske, M. 2005: Oulu 1600-luvulla: Perustamisesta isoonvihaan. Satokangas, R. (toim.), *Oulun vuosisadat 1605-2005*: 28–43. Pohjois-Suomen historiallinen yh-distys: Oulun yliopiston historian laitos: Oulu.

Franck, M. 1997: *Waatteen Wiesti ja Wiettelys eli pu-keutumisen historiaa kivikaudelta nykyaikaan*. Nukke-ja pukumuseo: Tampere.

Harjula, J. & Jokela, S. 2003: Linkoja, kenkiä ja muita kahden kaivauksen nahkalöytöjä. Seppänen, L. (toim.), *Kaupunkia pintaa syvemmältä – Arkeologisia näkökul-mia Turun historiaan*: 255–266. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Suomen keskiajan arkeologian seura: Turku.

Halila, A. 1953: *Oulun kaupungin historia 2, 1721–1809*. Kirjola: Oulu.

Herva, V-P. & Ylimaunu, T. 2006: Posliiniastiat, varal-lisuus ja kuluttajakäyttäytyminen 1700-luvun Tornios-sa. *Suomen museo* 2005: 79–89.

Jahnsson, Y. 1904: Ylellisyysasetukset Ruotsissa va-pauden ajalla. *Historiallinen aikakausikirja* 5/1904: 171–188. Historiallisia tutkimuksia IX, Suomen histo-riallinen seura: Jyväskylä.

Kallio-Seppä, T. 2013: *Kosteutta, puuta ja vallankäyt-töä - arkeologinen näkökulma Oulun kaupungin julki-sen tilan kehittymiseen 1600-luvulta 1820-luvulle*. Poh-jois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.

Kaukonen, T-I. 1985: *Suomalaiset kansanpuvut ja kan-sallispuvut*. WSOY: Porvoo.

Kopisto, S. & Sihvo, P. 1996: *Puku Suomessa 1750-1900*. Museovirasto: Vammala.

Lampinen, M. 2002: Jalkineet. Niukkanen, M. (toim.), *Sirpaleita suurvalta-ajan Helsingistä*: 62–65. Museovi-raston rakennushistorian osaston julkaisuja 22 ja Suo-men Pankki: Helsinki.

Lönnqvist, B. 1979: *Kansanpuku ja kansallispuku*. Ota-va: Helsinki.

- Oikarinen, T. 2011: *Oulu Isokatu 11, I/28/1, (OIK-10). Kaupunkiarkeologinen koekaivaus 10.5.–23.5.2010 ja kaivaus 24.5.–25.7.2010 ja 9.8.–24.8.2010*. Tutkimusraportti. Museovirasto, rakennushistorian osasto: Helsinki.
- Onnela, S. 1999: Seitsemän meren rannalla 1765–1880. Rossi, M., Juntikka, I., Nenonen, K., Vuoria, R., Ylitalo, E., Keränen, S. (toim.), *Oulupolis – Oulun kansainvälisyyden historia*: 45–68. Oulun kaupunki: Oulu.
- Palola, A. 2005: Oulu 1700-luvulla, kaupan vapautumisen vuosisadalla. Satokangas, R. (toim.), *Oulun vuosisadat 1605–2005*: 44–59. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys: Oulun yliopiston historian laitos: Oulu.
- Pylkkänen, R. 1956: *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*. WSOY: Helsinki.
- Pylkkänen, R. 1970: *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 71. Oy Weilin + Göös Ab: Helsinki.
- Pylkkänen, R. 1982: *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 84: Helsinki.
- Riutankoski, M. 2013: *Jalkineet ja niihin liittyvät esinelöydöt Isokatu 11:n alueella sekä nahkakäsitylöläisyys Oulussa 1600–1700-luvuilla*. Pro gradu –tutkielma. Oulun yliopisto, arkeologian oppiaine: Oulu.
- Simmel, G. 1986: *Muodin filosofia*. Helsinki: Odessa.
- Swann, J. 1982: *Shoes. The Costume Accessories Series*. B.T. Batsford LTD: London.
- Swann, J. 2001: *History of Footwear in Norway, Sweden and Finland: Prehistory to 1950*. Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien: Stockholm.
- Vainio-Korhonen, K. 1998: *Käsin tehty – Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde: Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Viita, P. 2009: *Oulu – Ruotsin suurvaltapyrkimysten ja tervan kaupunki*. BSV Kirja: Helsinki.
- Virkkunen, A. H. 1953: *Oulun kaupungin historia 1, Kaupungin alkua ajoilta isonvihan loppuun*. (2. painos). Oulun kaupunki: Oulu.

DOKUMENTOINTI- JA TUTKIMUSTULOKSIA LIEDON VIINAMÄEN HAUTAUSMAALTA

ABSTRACT

Documentation at Viinämäki cemetery in Lieto

Nautelankoski museum performed new investigations on the Viinämäki cemetery area (in use between 1890-1907), because the congregation of Lieto was about to resume its usage as a burial ground. On the new documentation, the ruins of a morgue-warehouse were cleared of vegetation, measured and properly photographed. Archives were explored to gather more information about building and usage of the morgue. The whereabouts of two crofts on site were examined to find out, if there were any traces or remains of buildings. None were found. Within this work Nautelankoski museum could gather more information about the usage of the cemetery and the morgue.

JOHDANTO

Liedon paikallismuseo, Nautelankosken museo toteutti vuosina 2012–2013 arkeologisen kokonaisinventoinnin Viinämäen käytöstä poistetun hautausmaan alueella¹. Tutkimuksiin ryhdyttiin museolle esitetyn aineistopyynnön johdosta, sillä kattavaa aikaisempaa

tutkimustietoa alueesta ei ollut käytettävissä. Viinämäen alueelta kirjattiin inventoinnissa havaituiksi kalusto- ja leikkaushuoneen raunio, kaksi 1800-luvun lopulle sijoittuvaa torpan paikkaa, sekä joitakin rajakiviä. Tutkimustulosten myötä lietolaisten parissa heräsi vanhaa hautausmaata ja sen käyttöhistoriaa kohtaan entistä suurempi kiinnostus, joka johti asiakastiedustelujen lisääntymiseen.

Vuonna 2014 Liedon seurakunta suunnitteli alueen uudelleen käyttöönottoa uurnahautausmaaksi, minkä johdosta myös muinaismuistoalueeksi merkityllä osalla Viinämäkeä suoritetaan tulevaisuudessa huomattavia muutostöitä. Nautelankosken museolla oli samanaikaisesti meneillään vanhan sekä jo kadonneen rakennuskannan dokumentointiin keskittyvä hanke², joka mahdollisti hautausmaalla sijaitsevan kalusto- ja leikkaushuoneen raunion dokumentoinnin ja torpanpaikkojen koekaivauksen³. Lisätutkimusten tuloksena muinaisjäännöksen rajoja pystyttiin tarkentamaan ja samalla myös kalusto- ja leikkaushuoneen raunion rakennus- ja purkuhistoriaa selvitettiin tarkemmin. Raunio otettiin esille poistamalla alueelta vuosien saatossa kertynyttä risukkoa ja pintamaata, jonka jälkeen kohde dokumentoitiin valokuvaamalla ja piirtämällä. Samassa yhteydessä suoritettiin arkistotutkimuksia kohteen historiatietojen selvittämiseksi. Hautausmaan alueella sijainneen Viinämäen torpan historiasta on aiemmin kerrottu SKAS-lehden

Viinamäen hautausmaan kalusto- ja leikkaushuoneen raunio ennen ja jälkeen vuoden 2014 kenttätöitä. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/88:3 ja NKM/va/88:114.

3/2013 artikkelissa. Tämä artikkeli vastaa tuolloin tutkimuksessa avoimiksi jääneisiin kysymyksiin Viinamäen hautausmaan perustamisesta ja tarkentaa tietoja sen kalusto- ja leikkaushuoneen vaiheista.

VIINAMÄEN HAUTAUSMAAN KÄYTTÖÖN OTTO

Liedon Hyvättylän kylässä sijaitseva Viinamäen hautausmaa oli käytössä vuosina 1890–1907. Uusi, noin 800 metriä Liedon kirkosta koilliseen sijaitseva hautausmaa otettiin käyt-

töön, koska keskiaikaisen kirkon ympärillä sijainnut kirkkomaa oli täyttynyt, eikä senaatilta saatu lupaa alueen laajentamiseen⁴. Sopiva maa-ala lohkaistiin Pappilan ja Kyöstitän tiloista, jonka jälkeen alueella sijainnut Viinamäen torppa⁵ määrättiin kirkonkokouksessa purettavaksi ja siirrettäväksi uuteen paikkaan⁶. Uuden hautausmaan käyttökuntoon saattamiseksi seurakuntalaiset velvoitettiin ajamaan sille hiekkaa ja kirkonkokousten pöytäkirjamerkintöjen perusteella alue ilmeisesti myös aidattiin⁷. Hiekan hankinnasta ja levittämisestä kiisteltiin aikansa, mutta lopulta päädyttiin hankkimaan yhteinen santanummi Pettisten kylän Brusilan ja Ali-Lamppulan tilojen maalta⁸. Jo kuukautta aikaisemmin oli päätetty, että hiekka levitetäisiin hautausmaalle yhteisvoimin siten, että

"... jok'ainoa miehen, joka ei kuulu manttaalimiehiin, pitää tulla tänä syksynä tai ensi keväänä yhdeksi päiväksi työhön uudelle hautausmaalle, silloin kun hän tai se kyläkunta, johon hän kuuluu, kuulutuksella saarnastuolista siihen käsketään. Joka ei koko ajalla tule itse tai pane etumiestä maksakoon kirkon kassaan 2 markkaa.

Ensi pyhänä tulee Kinellin jo kuulututtaa toisella viikolla muutamia kyläkuntia tulemaan ojamultia tasottelemaan kuoppapaikkoihin. Manttaalin miesten tulee silloin myös panna hevonen ja santareki miehineen heille avuksi ja lasketaan sille, joka hevosen ja miehen nyt syksyllä panee päiväksi, kun olisi jo manttaalinsa osalle vetänyt yhden kuutiometterin santaa."⁹

Vedettävän hiekan määräksi säädettiin kuusi kuutiometriä santaa kutakin manttaalia kohden, sekä pienemmiltä tiloilta saman mittasuhteen mukaan¹⁰. Kirkonvartija **Kustaa Kinell** valtuutettiin työn "päällysmieheksi" 1,5 markan päiväpalkalla¹¹. Toimitetun hiekan määrä mitattiin seurakunnan teettämällä 2 x 1 x 0,5 m kokoisilla laatikoilla, joilla kirkon-

vartija saattoi tarkkailla kunkin talon tuovan asianmukaisen määrän santaa¹². Ajan kuvasta kertonee se, kuinka kirkonkokous huomautti vielä lopuksi erikseen:

"... että kukin tuo sen määrän, kun hänelle tulee ja kelvollista santaa."¹³

Mikä tahansa mullansekainen sora ei siis uudelle hautausmaalle kelvannut, vaikka lietolaiset ilmeisen mieluusti olisivat vaivojensa säästämiseksi lapioineet kuormansa lähimmästä joutomaan palasestaan¹⁴.

Hautausmaa perustettiin pellolle, joka lienee aikaisemmin ollut maan omistavien tilojen ja niihin kuuluneiden kahden torpan viljelysmaina. Kirkkoraati ja kirkonkokous määräisivät heti keväällä 1890 pellon raivatavaksi vielä samana kesänä siihen kuntoon, että se voitiin kylvää heinälle¹⁵. Lajeiksi valittiin timotei eli nurmitähkiö (*Phleum pratense*) ja alopekuuri eli nurmipuntarpää (*Alopecurus pratensis*)¹⁶. Alue oli myös aidattava ja kirkkoraati ehdottikin ensin viiden tai kuuden piirun levyistä piiruaitaa¹⁷, mutta kirkonkokous päätyi yleisön pyynnöstä sittenkin kauniimmaksi miellettyyn pälkkiaitaan¹⁸. Aitaa ei ilmeisesti ollut tarkoitettu pitkäaikaiseksi ratkaisuksi, sillä kirkonkokouksen pöytäkirjassa sitä kutsutaan tilapäiseksi:

"Usiampain pyynnöstä otettiin tässä kokouksessa keskusteltavaksi, eikö kirkonkokouksen päätös maaliskuun 23 päivältä 1890 koskeva uuden hautausmaan väliaikaista aitaa, muutettaisi niin että ruman piiruidan siaan tehtäisiin kauniimpi niin sanottu pälkki aita. Tähän yksimielisesti suostuttiinkin."¹⁹

Se, minkälainen aidasta lopulta tuli, ei ole täysin selvillä, mutta piispantarkastuksessa vuonna 1936 Liedon seurakunta sai hoitamattomien hautojen lisäksi moitteita hautausmaan aidaksi sopimattomasta piikkilanka-aidasta²⁰.

Viinamäen alue ei kaikesta hiekanajosta ja ojituksesta huolimatta osoittautunut hyväksi paikaksi ruumishautausmaalle, sillä maaperä pysyi jatkuvasti liian kosteana. Hiekkaa ajettiin paikalle käytännöllisesti katsoen jokaisena talvena²¹. Ojia oli päätetty kaivaa jo hautausmaata perustettaessa maaliskuussa 1890²² ja niiden kaivamista jatkettiin edelleen seuraavan vuoden lopulla. Vuonna 1891 kaivettavaksi määrätty oja ohjeistettiin kirkonkokouksessa täytettämän kivillä ja karhunsammalella²³. Edelleen jouluaattona 1893 pidetty kirkonkokous kuulutti Ankan, Bränikkälän, Pokkolan, Kilpijoen, Ojalan, Tootulan, Huilun, Puntamäen, Torstilan, Pettilisten ja Pinomäen kylien talolliset tuomaan sannanajon yhteydessä kiviä hautausmaan ojaan²⁴.

Mahdollisesti juuri nämä raskaiksi mielletyt talvityöt, hautausmaan ylläpitämiseksi perityt maksut²⁵ ja sen etäinen sijainti kirkolta aiheuttivat seurakuntalaisissa tyytymättömyyttä. Lisäksi nurinaa vaikuttaisi aiheuttaneen seurakunnan antama määräys, jonka mukaan hautojen tuli sijaita suorissa linjoissa²⁶. Poikkeavista hautauksista ja pitkäaikaisista sukuhaudoista veloitettiin seurakuntalaisilta erikseen korkeampaa multarahaa²⁷. Tästä huolimatta sukuhautoja lunastettiin käyttöön ja esimerkiksi Liedon Vintalan kylän Alikirrien sukuhaudan hautakivien jallustat ovat edelleen havaittavissa alueella²⁸. Vuoteen 1907 mennessä Liedon seurakunta oli saanut senaatilta luvan laajentaa kirkkomaalla sijaitsevaa vanhaa hautausmaata ja Viinamäellä sijaitseva Uusi hautausmaa jäi näin pois käytöstä. Alue säilyi kuitenkin hautausmaana, jolla omaiset kävivät aktiivisesti muistelemassa vainajia. Vielä vuoden 2014 tutkimusten yhteydessä Nautelankosken museon tutkijat tavoittivat lietolaisia, jotka muistivat olleensa lapsena isovanhempiensa mukana esimerkiksi isoisovanhempien tai muiden sukulaisten haudoilla.

Muiden vastaavien kohteiden tapaan myös Viinamäen hautausmaata alettiin 1930-luvulla muuttaa puistomaiseksi muistolehdoksi muun muassa istuttamalla paikalle puita ja rakentamalla kivisiä penkkejä hiljentyjien käyttöön²⁹. Asiasta päätettiin Liedon seurakunnan kirkkohallintokunnan kokouksessa vuonna 1936³⁰. Kesäkuussa 1937 todettiin, että kivityömies **Henrik Niemi** Liedon Pokkolan kylän Isokouvolta oli valmistanut ja sijoittanut paikoilleen Viinamäen kiviset portinpylväät³¹ ja huhtikuussa 1938 sama kivityömies oli saanut valmiiksi ja paikoilleen myös kiviset istuinpenkit³². Portinpylväiden valmistuttua ne saivat olla muutaman vuoden tyhjiään,

Vintalan Alikirrien sukuhaudalle istutetut muistopuut ovat vuosien mittaan kasvaneet suuriksi. Hautakivien jalustat ovat yhä paikoillaan, vaikka itse hautamuistomerkit on poistettu. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/8616.

sillä vasta vuonna 1940 kirkkohallintokunta totesi Liedon Kaskalan kylän sepän **Lauri Wiljasen** saaneen hautausmaan rautaveräjät valmiiksi³³. Veräjien asennus jätettiin kirkonvartija **Reino Laineen** tehtäväksi³⁴.

Vuonna 1966 otetussa valokuvassa näkyy tiheän heinikon keskellä suuri rautaristi. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/11396:190.

Hautamuistomerkkien poistaminen alueelta on tapahtunut vähitellen hautausmaan hoitamisen yhteydessä. Ensimmäisen kerran asiaan kiinnitettiin huomiota ilmeisesti vuonna 1936, jolloin Kirkkohallintokunta antoi seuraavan ilmoituksen:

"... Kun Liedon seurakunnan niin sanotulla Wiinamäen hautausmaalla aloitetaan sanotun hautausmaan kunnostaminen, niin pyydetään niitä hautojen omistajia, jotka aikovat pitää omaistensa haudat kunnossa merkitsemään ne tai ilmoittamaan siitä tämän kuun aikana kanttori U. Knuutilalle osoite

Lieto, muussa tapauksessa tasoitetaan haudat nurmikoksi."³⁵

Syynä lienee ollut se, että seurakunta oli saman vuoden toukokuussa saanut piispantarkastuksen yhteydessä moitteita hautausmaan huonosta kunnosta³⁶. Ilmeisesti ilmoitus tehoi ainakin osaan lietolaisista, sillä muiste-

lujen mukaan Viinamäen hautausmaalla oli vielä 1950-luvulla runsaasti pieniä hautakiviä ja valurautaisia hautaristejä³⁷. Haudoilte vietiin luonnonkukkia ja alueen takaosassa oli suuren tammen alla penkki, jolla kävijät saattoivat levähtää³⁸. Puistomaista nurmikko-ko- ha-utausmaalla ei ilmeisesti vielä kas- vanut, sillä muutamat museon kokoelmiin saadut valokuvat osoittavat alueen olleen ainakin 1960-luvulla pitkän heinän peitossa. Kirkkohallintokunta oli tosin useisiin otteisiin päättänyt Viinamäen hautausmaan kun- nostamisesta 1950- ja 1960-lukujen aikana ja tarkistanutkin tehtyjä töitä ne hyväksyen³⁹. Vuonna 1981 otetuissa valokuvissa alue näyt- täytyy siistin, leikatun nurmikon peittämänä, jolla näkyy vain muutama hautaristi. Loput- kin säilyneet hautamuistomerkit poistettiin vuosien 1996 ja 1997 vaihteessa toistuvan il- kivallan vuoksi⁴⁰. Vuonna 2014 hautaus- maalla oli jäljellä vain muutamia hautakivien jalustoja ja siistiksi ajettu nurmikko, jonka hoidosta Liedon seurakunta huolehtii sää- nöllisesti.

KALUSTO- JA LEIKKAUSHUONE

Kun uuden hautausmaan käyttöönotto oli varmistunut, päätettiin sen yhteyteen vielä sa- mana vuonna 1890 rakentaa seurakunnan ja Liedon kunnan yhteistoimin kalusto- ja leik- kaushuone⁴¹. Rakennusta suunnittelemaan asetettiin toimikunta, johon kuuluivat kirk- koväärti **Henrik Kyöstilä** ja torppari **Otto Mattila** Hyvättylän kylästä, sekä entinen ta- lollinen **Fredrik Mäkelä** Pokkolan kylästä⁴². Kuntakokouksessa päädyttiin hirsirakennuk- seen⁴³, jossa kirkonkokouksen pöytäkirjan mukaan keskellä sijaitse- läpikäytävä, sen va- semmalla puolella leikkaushuone ja oikealla puolella kalustohuone⁴⁴. Mitoista ja raken- teista kirkonkokous totesi:

"Kaikki kolme huonetta tulevat kukin 3 syltä pitkiä ja yhtä leveitä, siis koko ra- kennus 9 syltä pitkä ja 3 syltä leveä. Tämä rakennus tehdään hirsistä päre katolla sekä korkealla umpinaisella kivijalalla, joka hautausmaan puolelta, siis matalimmasta paikasta pitää olla kumminkin 2 kyynärää korkea. Leikkaushuoneessa tehdään tiili-

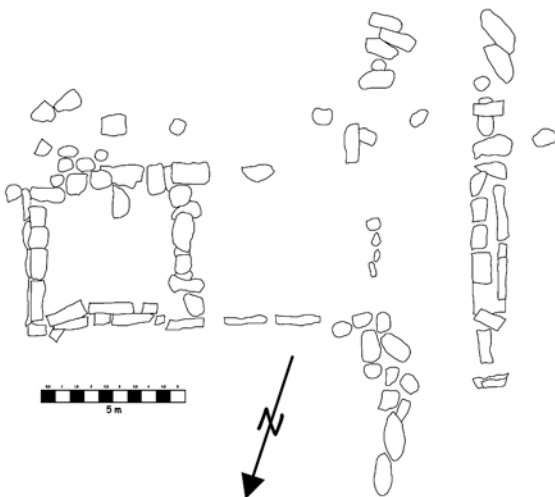
Vuonna 1981 otetussa valokuvassa näkyy kaksi hautaristia lyhyeksi leikatun nurmikon ympäröimänä. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/98:1.

muuri ja alle kivikellari ilman holvia. Kellarin pohja on kivillä tasotettava ja oja siitä tehtävä lähellä olevaan varsojaan."⁴⁵

Rakentamiseen tarvittavat hirret päätettiin koota lietolaisilta samoin kuin hiekka hautausmaalle, kultakin tilalta manttaalin mukaan⁴⁶. Sisustuksesta kuntakokous päätti vuotta myöhemmin:

"Leikkaushuoneeseen päätettiin teettää ruumiinleikkauspöytä ja pieni kirjoituspöytä sekä neljä tuolia. Samaan leikkaushuoneeseen päätettiin myös ostaa yksi rautapellinen ruumiin sulatus amme, kaksi sinkki vatia, yksi sinkki ämpäri, yksi pieni jalkapannu ja kolme pyyhin liinaa. Leikkaushuoneen lämmitys ruumiiden sulatus sekä muut leikkauksessa kunnalle kuuluvat tehtävät päätettiin myydä urakalle vähimmän vaativalle tehtäväksi kolmeksi vuodeksi kerrallaan."⁴⁷

Kalustohuoneen rakentamisesta ja sisustamisesta päättämisen välillä kulunut vuosi lie-
nee mennyt tarvittavien hirsien valitsemiseen metsästä, sekä niiden sahauttamiseen. Rakennustöihinkin on luultavasti tällä aikavälillä

Kalusto- ja leikkaushuoneesta oli vuonna 2014 jäljellä enää kivijalka. Kuva: Nautelankosken museon arkisto, NKM/ar/30:55.

päästy, sillä samassa kuntakokouksessa sisustuksen kanssa päätettiin maksaa Liedon kunnan rahastosta 400 markkaa kirkon rahastoon korvaamaan kalustohuoneesta aiheutuneita kustannuksia⁴⁸. Rakennuksen valmistuminen kesti ilmeisesti kuitenkin useamman vuoden, sillä vasta huhtikuussa 1897 kirkonkokous päätti, että:

"... [läpikäytävähuoneen] vuoraus tehtäisiin listoilla 1 tuuman paksuisista laudoista ja tummanruskialla vesivärillä maalattaisiin ja ensi syksynä huutokaupalla hankittavaksi tarjottaisiin tarvittavat laudat, jotka ovat höyry- tai vesisahassa sahattavat sekä työ tehtäisiin kesänä 1898."⁴⁹

Pitkö ulkovuoraus uusien rapistumisen vuoksi vai olivatko alkuperäiset rakennustyöt yhä kesken, ei kirkonkirjoista selviä. Ei liene todennäköistä, että jo vajaan kymmenen vuoden kuluessa rakennus olisi päässyt rapistumaan siten, että sitä olisi pitänyt korjailla. Niinpä päätös lieneekin osoitus siitä, että rakennusta valmisteltiin vähitellen lopulliseen muotoonsa.

Sen sijaan noin 15 vuoden kuluttua ulkovuorauksen uusimisesta kalusto- ja leikkaushuoneen tilanne oli jo toinen. Rakennus kävi huonokuntoiseksi 1910-luvulla ja keväällä 1913 piirilääkäri oli määrännyt sen korjattavaksi⁵⁰. Tästä johtuen seurakunnassa kutsuttiin koolle kirkonkokous, joka pohti leikkaushuoneen kuuluvan enemmän kunnan kuin seurakunnan vastuulle⁵¹. Toisin kuin vielä vuoden 2013 tutkimusten yhteydessä päätettiin, kalusto- ja leikkaushuonetta ei siis purettu välittömästi Viinamäen hautausmaan pois käytöstä jäännin yhteydessä⁵². Seurakunta päätyi vuoden 1913 kirkonkokouksessa siirtämään rakennuksen hoitovastuun Liedon kunnalle⁵³ ja leikkaushuone päätettiin kunnostaa kunnan varoin⁵⁴. Saman vuoden syksyllä se vakuutettiin tuhannesta markasta Liedon paloapuyhtiössä⁵⁵. Asiasta päättes-

sään kirkonkokous otaksui, että kunta antaisi edelleen seurakunnan säilyttää tarvittaessa ruumiita rakennuksen kellarissa⁵⁶ ja tämä lause vahvistaakin, että leikkaushuoneen alla tosiaan on ollut kellari, vaikkei asiasta saatu täyttä varmuutta vuoden 2014 kenttätöiden yhteydessä.

Ilmeisesti Viinamäen leikkaushuone oli käytössä vielä pari seuraavaa vuosikymmentä, sillä Liedon kunnanvaltuuston kokouksessa vuonna 1932 tehtiin päätös uuden leikkaushuoneen rakentamisesta ja samassa yhteydessä päätettiin myös kunnostuttaa köyhäinhoitolautakunnalla vanha leikkaushuone välttävään kuntoon⁵⁷. Elokuussa 1936 kunnanvaltuusto pohti, voisiko vanhaa leikkaushuonetta hyödyntää kulkutautisairaala-
na⁵⁸ ja asiasta ehdittiin tehdä jo päätöskin⁵⁹. Kuukautta myöhemmin kunnanvaltuusto kuitenkin on mahdollisesti piirilääkärin tai Lääkintähallituksen kannanottoon liittyen luopunut aikeesta ja kulkutautisairaalaaksi ostettiin Pokkolan kylän Mikkolan talo⁶⁰. Samassa kokouksessa päätettiin vanha leikkaushuone hyödyntää Loukinaisten kylään parhaillaan rakennettavan alakansakoulun lisärakennuksen materiaaleiksi⁶¹. Tuntemattomaksi jääneestä syystä tämäkin päätös ehdittiin kuukautta myöhemmin vielä kertaalleen perua ja kansakoulua varten purettavaksi määrättiin sittenkin Rähälän kylän Möyrän talo⁶². Möyrän hirret eivät kuitenkaan työhön riittäneet ja lopulta kunnanvaltuusto päätti sittenkin hyödyntää vanhan leikkaushuoneen hirret Loukinaisten alakansakoulun lisärakennukseen⁶³. Kalusto- ja leikkaushuone purettiin siis vuonna 1937, mutta sen hirret ovat säilyneet käytössä nykypäivään saakka. Sekä Möyrän että leikkaushuoneen ovet ja ikkunat varastoitiin Liedon kunnan omistamalle Teijulan tilalle, ja kysymys leikkaushuoneen kellarin ja kivijalan hyödyntämisestä jätettiin avoimeksi⁶⁴. Ilmeisesti kellarin materiaaleille on sittem-

min keksitty käyttöä, sillä vuoden 2014 dokumentointitöissä ei viitteitä sen rakenteista enää havaittu. Sen sijaan leikkaushuoneen kivijalka on 1930-luvun lietolaisilta jäänyt hyödyntämättä, jolloin siitä on ajan kuluessa muodostunut mielenkiintoa herättävä ja paikallishistoriallisesti merkittävä raunio-
kohde.♦

Helga Lähdemäki

Tutkija

Nautelankosken museo

museo@nautelankoski.net

LOPPUVIITTEET

- ¹ Lähdemäki, Helga 2013: Lieto Viinämäki. Käytöstä poistetun hautausmaa-alueen arkeologinen inventointi. Tutkimusraportti. Nautelankosken museo, NKM/ar/30:1.
- ² Onks tääl tämmöstäki ollu? – Liedon kulttuuriympäristön dokumentointihanke. Nautelankosken museo. [www.nautelankoski.net/onkstaal].
- ³ Lähdemäki, Helga; Närhi, Satu & Ykspetäjä-Remes, Terhi 2014: Lieto Viinämäki. Muinaisjäännöskohteen dokumentointi ja koekuopitus. Tutkimusraportti. Nautelankosken museo, NKM/ar/30:56.
- ⁴ Turun maakunta-arkisto (TMA). Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Julkinen kirkonkokous 21.9.1889, 2 §.
- ⁵ Torpan perustamisesta ja purkamisesta tarkemmin kts. Lähdemäki, Helga & Närhi, Satu 2013: Rakennus- ja maisema-arkeologiaa Liedossa – Inventointituloksia vuosilta 2012–2013, Kukkarkoski ja Viinämäki. SKAS 3/2013, s. 61–62.
- ⁶ TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Julkinen kirkonkokous 25.8.1889.
- ⁷ TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkkoraadin kokous 9.3.1890, 3 §.
- ⁸ TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 14.12.1890, 5 §.
- ⁹ TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonko-

- kous 9.11.1890, 3 §.
- 10 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 9.11.1890, 2 §.
 - 11 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 9.11.1890, 2 §.
 - 12 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 9.11.1890, 2 §.
 - 13 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 9.11.1890, 2 §.
 - 14 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 9.11.1890, 1 §.
 - 15 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkkoräädin kokous 9.3.1890, 3 §.
 - 16 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkkoräädin kokous 9.3.1890, 3 §.
 - 17 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkkoräädin kokous 9.3.1890, 3 §.
 - 18 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 14.12.1890, 2 §.
 - 19 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 14.12.1890, 2 §.
 - 20 Liedon seurakunnan arkisto (LSA) P.1: Piispantarkastuspöytäkirjoja 1886–1979. Piispantarkastuspöytäkirja vuodelta 1936.
 - 21 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokoukset 24.12.1893, 1 §; 21.1.1895, 8 §; 8.11.1896, 3 §; 5.12.1897, 3 §; 22.1.1899, 1 § ja 31.12.1899, 2 §.
 - 22 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 23.3.1890, 5 §.
 - 23 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 11.10.1891, 7 §.
 - 24 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 24.12.1893, 1 §.
 - 25 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 11.10.1891, 4 §.
 - 26 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 23.8.1896, 4 §.
 - 27 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 23.8.1896, 4 §.
 - 28 Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/8616.
 - 29 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallituksen kokous, 31.8.1936, 1 §.
 - 30 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallituksen kokous, 31.8.1936, 1 §.
 - 31 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallintokunnan kokous 15.6.1937, 1 §.
 - 32 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallintokunnan kokous 29.4.1938, 4 §.
 - 33 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallintokunnan kokous 12.8.1940, 1 §.
 - 34 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallintokunnan kokous 12.8.1940, 1 §.
 - 35 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon kirkkohallintokunnan kokous 19.10.1936, 1 §.
 - 36 LSA P.1: Piispantarkastuspöytäkirjoja 1886–1979. Piispantarkastuspöytäkirja vuodelta 1936.
 - 37 Suullinen tiedonanto: Nainen 78v. 9.10.2014. Nautelankosken museo, NKM/ar/29:193.
 - 38 Suullinen tiedonanto: Nainen 78v. 9.10.2014. Nautelankosken museo, NKM/ar/29:193.
 - 39 LSA. KV1. Liedon kirkkohallintokunnan pöytäkirjat. Liedon seurakunnan kirkkohallintokunnan kokoukset mm. 24.10.1956, 5 §; 5.1.1968, 3 § ja 27.7.1968, 2 §.
 - 40 LSA. II Cca 5. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1995–1998. Kirkkoneuvoston päätös 5.9.1996.
 - 41 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokoukset 14.12.1890, 1 § ja 28.12.1890, 5 §.
 - 42 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 14.12.1890, 1 §.
 - 43 Liedon kunnan arkisto (LKA). Kunnlk I. Ca:2. Kuntakokouksen pöytäkirja 1884–1899. Kuntakokous 22.12.1890, 18 §.

- 44 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 28.12.1890, 5 §.
- 45 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 28.12.1890, 5 §.
- 46 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 28.12.1890, 5 §.
- 47 LKA. Kunnlk I. Ca:2. Kuntakokouksen pöytäkirja 1884–1899. Kuntakokous 14.12.1891, 3 §.
- 48 LKA. Kunnlk I. Ca:2. Kuntakokouksen pöytäkirja 1884–1899. Kuntakokous 14.12.1891, 2 §.
- 49 TMA. Liedon seurakunnan arkisto. II Cab: 1 Kirkonkokousten pöytäkirjat (1868–1899). Kirkonkokous 19.4.1897, 4 §.
- 50 LSA. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1900–1922. Kirkonkokous 1.5.1913.
- 51 LSA. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1900–1922. Kirkonkokous 1.5.1913.
- 52 Lähdemäki, Helga 2013: Lieta Viinämäki. Käytöstä poistetun hautausmaa-alueen arkeologinen inventointi. Tutkimusraportti. Nautelankosken museo, NKM/ar/30:1.
- 53 LSA. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1900–1922. Kirkonkokous 1.5.1913.
- 54 LKA. Kunnlk I. Ca:4 Kuntakokouksen pöytäkirja 1910–1942. Kuntakokous 22.5.1913, 1 §.
- 55 LKA. Kunnlk I. Ca:4 Kuntakokouksen pöytäkirja 1910–1942. Kuntakokous 18.9.1913, 9 §.
- 56 LSA. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1900–1922. Kutsu kirkonkokoukseen 19.4.1913.
- 57 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 11.6.1932, 17 §.
- 58 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 11.8.1936, 10 §.
- 59 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 6.10.1936 4 §.
- 60 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 15.12.1936, 12 §.
- 61 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 15.12.1936, 17 §.
- 62 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 12.1.1937, 17 §.
- 63 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 13.4.1937, 2 §.
- 64 LKA. Khall I. Cb:2. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (1931–1940). Kunnanvaltuuston kokous 13.4.1937, 2 § ja 6 §.

CASTELLA MARIS BALTICI XII ŁÓDŹ 25.5.–30.5.2014

Toukokuussa 2014 linnatutkijat Itämeren alueelta kokoontuivat Puolan Łódźissa. Kyseessä oli jo kahdestoista Castella Maris Baltici -konferenssi, jonka teemana oli linnojen käyttö residensseinä. Suomesta Puolaan matkasi neljä osallistujaa; **Frida Ehrnsten, Tuula Hockman, Hanna Kivikero ja Terhi Mikkola**. Konferenssin päävastaulliset järjestäjät olivat Łódźin kaupungin yliopiston arkeologisen instituutin henkilökuntaa ja

Oporówin pieni ja sympaattinen asuinlinna. Kuva Terhi Mikkola.

opiskelijoita. Perinteiseen tapaan konferenssiin osallistui linnatutkijoita Itämeren ympärysmailta, tällä kertaa Puolasta, Saksasta, Tanskasta, Ruotsista, Suomesta, Venäjältä, Liettuaista ja Virosta. Huomioitavaa on, että esimerkiksi Ruotsista ei ollut kuin yksi osanottaja. Norjasta ja Liettuaista ei tullut osallistujia lainkaan. Syy tähän löytyy ilmeisesti museoiden ja tutkimuslaitosten tiukentuneista matkasäännöistä, joten saamme toivoa, että tämä ei olisi kasvava trendi myös muissa maissa.

Suomen edustus oli kuten mainittu onneksi hieman suurempi. Sunnuntaina 25.5. saavuimme junalla Łódźiin, jossa meitä oltiin autolla vastassa. Meidät vietiin itse konferenssipaikalle, joka sijaitsi yliopiston tiloissa kaupungin ulkopuolella. Syrjäinen sijainti varmisti, että osallistujilla oli tarpeeksi aikaa myös epäviralliseen ajatustenvaihtoon illanviettojen yhteydessä, muuta tekemistä lähistöllä ei nimittäin juuri ollutkaan. Virallinen ohjelma alkoi maanantaina 26.5., joka oli täysi esitelmäpäivä. Myös keskiviikko ja perjantai vietettiin paikan seminaarisalissa. Konferenssin esitelmät sivusivat residenssi-teemaa vaihtelevasti, mutta varsinkin ekskursioiden aikana tuli selvästi esille, kuinka erilaista linnaelämä oli Keski-Euroopassa verrattuna Suomeen. Kahden ekskursion aikana vierailtiin 15:ssä hyvin erilaisessa linnassa Łódźin kaupungin lähiympäristössä.

Konferenssin alussa hiljennettiin muiden edesmenneitä kollegoita ja ystäviä.

Boborwnikin rauniolinna. Kuva Terhi Mikkola.

Näitä olivat **Knut Drake**, joka oli koko konferenssin ja Suomen keskiajan arkeologian seuran alullepanija sekä tšekkiläinen professori **Tomáš Durdík**, jonka Europa Nostra-järjestö palkitsi vuonna 2011 työstään linna-tutkimuksen alalla. Molemmat osallistuivat lähes jokaiseen Castella Maris Balticiin ja julkaisivat tutkimuksiaan konferenssin julkaisusarjassa.

ESITELMÄT

Järjestäjämään sekä Saksan ja Tanskan tutkijat pitivät yhteensä yli puolet konferenssin esitelmistä. Suomesta ja Latviasta esitelmiä oli kaksi kappaletta, muista osallistujamaista yhdet. Koska kaikista "pienemmistä" Castella-maista, kuten Norjasta ja Liettuaista, ei tällä kertaa ollut edustusta, esitelmät painottuivat Itämeren etelä- ja lounaisosiin. Täytyy toivoa, että osallistujia saadaan seuraaviin tilaisuuksiin myös nyt pois jääneistä maista, jotta konferenssin maantieteellinen kattavuus säilyisi edustavana. Aikaisempaan tapaan konferenssin julkaisu tulee ilmestymään Suomen keskiajan arkeologian seuran AMAF-julkaisusarjassa järjestäjämään toimittamana.

Residenssiteeman mukaisesti suurin osa esitelmistä käsitteli asuinlinnoja ja usein

myös niiden merkityksiä. Onko linnoilla ollut myös puolustuskäyttöä, vai onko ne rakennettu ainoastaan ylimystön vallan korostamiseksi? Laajan katsauksen linnojen käytöstä asuntona myöhäiskeskiajalla, asuintilojen tyypillisistä piirteistä ja siitä, kuinka arkkitehtuurin perusteella voi tehdä päätelmiä linnan tietyn osan käytöstä, esitteli **Kazimierz Pospieszny**. Hän nosti esimerkeiksi tunnettuja ja vähemmän tunnettuja kohteita, kuten Ranskan Vicennesin, Paavin Avignonin ja oman pitkäaikaisen tutkimuskohteensa Marienburgin (Malbork). Sisätilaratkaisuiden lisäksi Kazimierz toi esille, kuinka asuintiloja voi tunnistaa esimerkiksi ulkoseinien ikkunoiden sijoittelun perusteella. Lisäksi hän korosti, kuinka paljon arkkitehtoniset uudistukset aina kuvastavat myös muutoksia kulttuurissa ja yhteiskunnan rakenteessa. Useampaa kohdetta käsittelevän esitelmän pitivät myös **Felix Biermann**, joka esitteli alemman aatelin asuntona käyttämiä motte-linnoituksia Elben ja Oderin välimaastossa sekä **Martin Rundkvist**, joka käsitteli pieniä asuinlinnoituksia Ruotsin Itä-Göötanmaalla ja **Artur Boguszewicz**, jonka esitelmä käsitteli asuinlinnoja Sleesian alueella. Näissä tapauksessa varhaisilla linnoilla oli suuri merkitys vallan symboleina. Yhteistä oli myös kuinka vähän tämän tyyppisiä kohteita on arkeologisesti tutkittu, joten tulevaisuudessa saamme toivottavasti kuulla niistä lisää.

Yhden kohteen tutkimuksiin ja rakenteellisiin piirteisiin syventyviä esitelmiä oli useita. **Heidi Maria Møller Nielsen** esitteli kuinka Kööpenhaminan linnasta tuli Tanskan kuninkaan pääasiallinen asuinlinna. Useaan kertaan tuhotun ja uudelleen rakennetun linnan keskiaikaisista osista ei ole paljoa jäljellä, mutta kaivaushavaintojen ja kirjallisten lähteiden perusteella Heidi Maria on voinut tehdä päätelmiä linnan tilojen käytöstä ja renessanssiajan siihen tuomista muutoksista. Säilyneistä rakenteista tehtyjä tulkintoja kon-

Bobrownikin linnan seiniä tutkitaan ja dokumentoidaan. Kuva Terhi Mikkola.

ferenssissa esitteli **Christofer Herrmann**, jonka mukaan Marienburgin (Malbork) sisäarkkitehtuurin piirteissä, kuten ikkunoissa ja pylväissä, näkyy selkeästi kuinka esimerkiksi linnan kerrokset oli tarkoitettu eri sosiaalisen statuksen omaavien henkilöiden käyttöön. Elämä ja arki linnoissa on siten ollut hyvin hierarkkisesti järjestetty, sekä vertikaalisesti että horisontaalisesti katsottuna. Tallinnan arkkipiispan linnoista Porkunia (Borkholm) käsitteli **Villu Kadakas** ja Riian arkkipiispan linnaa Riassa **Ieva Ose**. Varsinkin 1400-luvun lopussa rakennettu Porkun on mielenkiintoinen kokonaisuus. Linna muistuttaa lähinnä puolustuslinnan pienoisversiota, jossa kaikki käytännöllisyys on kaukana. Todennäköisesti **Simon von der Borchin** rakennuttaman linnan merkitys onkin lähinnä vallanmaiseman symbolina. Konferenssin isäntä, sydämellinen **Aleksander Andrzejewski**, esitteli meille Puolalaisen ylimystölinnan Be-

siekiern tuoreita tutkimuksia. Kohteeseen pääsimme tutustumaan paikan päällä ensimmäisenä retkipäivänä.

Suomesta esitelmän pitivät Tuula Hockman ja Hanna Kivikero. Tuula käsitteli Hämeen linnan edellytyksiä olla rouva **Ingeborg Aakentyttären (Tott)** asuinlinna. Esitelmä toi esille millaisia resursseja, kuten omaisuutta, läänityksiä ja suhdeverkostoja, suvulla piti olla, jotta sen edustajat saattoivat hallita linnoja ja käyttää niitä asuntolina. Hanna esitteli Raaseporin ja Kastelholman luuaineistojen analyysien perusteella saamia tuloksia linnojen asukkaiden ruokailutottumuksista ja eri eläinlajien käytöstä ravintona. Linnojen sijainti selittää esimerkiksi eron riistalintujen lajeissa: Raaseporista on löytynyt enemmän metsälintujen luita kun Kastelholmasta on taas enemmän vesilintuja. Luuanalyysit tuovat paljon tietoa linnojen ja niiden käyttöajan ravintotottumuksista. Ikävää, että esimerkiksi Hämeen linnan tai Olavinlinnan luuaineisto ei ole säilynyt tutkijoiden käyttöön, koska niiden avulla päästäisiin käsiksi sisämaan linnojen ruokavalioon ja lihan käsittelytapoihin.

Posterisessiossa oli esillä kuusi posteria, joissa käsiteltiin Tanskan Samsón saaren viittä linnaa (**Vivian Etting** ja **Nils Engberg**), Kuresaarta, varhaista Niecnschanzin linnoitusta Ohtajoen suulla (**Petr Sorokin**) ja mahdollisia motte-linnoituksia Novgorodissa (**Sergey Troyanovskiy**). Suomesta posterin olivat laatineet Frida Ehrnsten aiheenaan Hämeen linnan rahalöydöt ja niiden käyttö linnan ja sen vaiheiden ajoituksessa, sekä Terhi Mikkola ja **Georg Haggrén** linnojen keittiötilojen tunnistamisesta.

KAKSI PÄIVÄÄ TÄYNNÄ LINNOJA

Ensimmäinen ekskursio suuntautui Łódźin pohjoispuolelle. Liikkeelle lähdettiin aikaisin aamulla ja matkaa tehtiin päivän aikana usei-

ta satoja kilometriä. Ensimmäinen pysähdyspaikkamme oli Oporówin linna. Ruotsalaiset polttivat tämän pienen 1400-luvulla rakennetun tiililinnan vuonna 1657, jonka jälkeen se uudelleen rakennettiin pitkälti nykyiseen muotoonsa. Nykyään linna toimii museona ja sisältä löytyy lähinnä 1600- 1700-luvun esineistöä. Seuraava kohde sijaitsi Płockissa, johon rakennettiin jo 1000–1100-luvulla puulinna, josta ei valitettavasti ole enää mitään jäljellä. Myöhemmän linnan vanhimmat osat muurattiin 1200-luvulla, mutta linnaa on laajennettu ja modernisoitu useita kertoja vuosisatojen aikana. Ruotsalaiset kävivät myös täällä, minkä jälkeen linnaa rakennettiin uudelleen ennen kuin siitä tuli benediktiinimunkkien asuinsija.

Seuraavasta linnasta ei ollut paljon jäljellä, mutta Bobrownikin rauniolinna miellytti kuitenkin ainakin suomalaista delegaatiota. Rauniota on joskus helpompi lähestyä ja hahmottaa, kuin lukuisia restauroitioita läpikäyneet ja nykyisin usein museoina toimivat linnat. Bobrownikin tiililinna rakennettiin Saksalaisen ritarikunnan toimesta 1300–1400-luvun taitteessa, mutta paikan päällä on hyvin voinut sijaita linna jo aikaisemminkin. Linnan alkuaikoina se toimi hal-

Besikierny linnassa suoritettiin arkeologisia tutkimuksia vuonna 2007. Kuva Terhi Mikkola.

lintokeskuksena ja vuosina 1454–1466 sitä käytettiin vankilana. Rajamuutosten vuoksi linna menetti merkityksensä ja oli pitkälti rappeutunut jo 1600-luvulla. Bobrownikin linna raunioitui lopullisesti viimeistään ruotsalaisten vierailun yhteydessä.

Włocławekin piispanlinnasta ei ollut jäljellä juuri mitään, mutta kaupungin keskiaikaiset kirkot olivat näyttäviä. Raciążekin piispanlinnasta oli sen sijaan säilynyt kohteita rauniot, joiden vanhimmat osat ajoituivat 1300-luvun puoliväliin. Linna säilyi piispojen käytössä 1700-luvun puoliväliin saakka, jonka jälkeen se pikkuhiljaa rappeutui. Nykyään linna on suojeltu kohde. Jatkoimme seuraavaksi Łęczycaan, joka on yksi Puolan vanhimmista kaupungeista. **Kasimir III Suuren** aloitteesta kaupunkiin ympärille rakennettiin 1300-luvulla suojamuuri ja samalla myös kuninkaallinen linna. Vuonna 1406 Saksalainen ritarikunta poltti linnan, mutta tiililinna rakennettiin niin nopeasti uudelleen, että jo kolme vuotta myöhemmin se oli maan hallinnon käytössä. Linna toimi sekä kuninkaiden tilapäisenä asuinpaikkana, että sejmin kokoontumispaikkana. Linna paloi 1500-luvun puolivälissä, mutta korjattiin vielä. Täysi tuho tapahtui vasta vuonna 1655 ja 1707, taas kerran ruotsalaisten toimesta. Linna rekonstruoitiin 1960-luvulla ja se mitä nykypäivänä näemme on melkein kaikki uutta.

Päivä oli jo pitkällä kun pääsimme Besikierny linnan raunioille. Tämä 1400-luvun lopussa rakennettu linna toimi aluksi voivodin päämajana, mutta vuonna 1597 kardinaali jälleenrakennutti linnan. Tuskin tulee yllätyksenä, että myös tämä linna tuhouttiin ruotsalaisten sotaretkien yhteydessä. Vuonna 1800 se lopulta hylättiin kokonaan. Päivän päätteeksi oli vielä tarkoitus käydä Tumin 1100-luvulla rakennetussa kirkossa, joka pääosin on tosin rekonstruoitu toisen maailmansodan jälkeen. Kello oli kuitenkin tässä

vaiheessa jo niin paljon, että piti tyytyä ihas-telemaan kirkkoa ulkoapäin. Paluumatkalla saimme vielä jännittää, kun bussi hajosi pari kertaa matkan varrella. Onneksi kuskimme oli näppärä korjaaja ja pääsimme lopulta takaisin majapaikalle.

Toiselle ekskursiolle lähdettiin torstaina, jolloin tiedettiin jo varautua pitkään päivään. Tällä kertaa lähdettiin etelään päin ja kierrettiin sieltä itään ja takaisin kaupunkiin. Päivä oli sateinen ja ilma hyytävä, tuskin kukaan oli osannut varautua siihen näin toukokuun lopussa. Ensimmäinen kohteemme oli Pabianice, joka on niin hyviin maastoutunut kaupunkimiljööhön, että suurin osa meistä ei edes ymmärtänyt seisovansa aivan linnan vieressä kun tulimme bussista ulos. Linna on pieni myöhäisrenessanssityylinen asuinlinna, rakennettu 1565–1571. Kellarikerros ajoittuu kuitenkin osittain keskiajalle. Suurin osan ajasta linna oli krakovalaisten piispojen hallussa, 1900-luvulla se toimi kaupungintalona ja nykyään museona.

Jatkoimme Piotrków Trybunalskin kaupunkiin, jossa sijaitsee ns. asuintorni (residential tower). Paikalla oli jo keskiajalla sejmille tarkoitettuja rakennuksia, mutta myöhäisgoottilaiseen tyyliin suunniteltu torni rakennettiin 1512–1519. Ruotsalaisten käynnin jälkeen tornia piti jälleenrakentaa 1600-luvun lopussa, jolloin ylimmäiset kerrokset jätettiin pois. Asuinlinnat säilyivät teemana, kun seuraavaksi vierailtiin Bąkowa Górassa, jossa sijaitsee hyvin pieni herraskartano. Kartano rakennettiin 1400-luvulla ja se on ollut lukuisten omistajien hallussa. Seuraavasta pienestä linnasta oli enää rauniot jäljellä, mutta alun perin se oli Majkowskin ritarisuvun rakentama.

Tämän jälkeen siirryttiin pienistä perhe- linnoista sisterssiläismunkkien luostariin Sulejówiin. Vuonna 1176 perustettu luostari on nykyään yksi Puolan virallisista historiallisista monumenteista. Koko luostarialue on val-

tava ja sisältää paljon eri rakennusvaiheita. Sateisena päivänä tästä tuli myös yksi osallistujien suosikkikohteista, jäimme nimittäin tunniksi alueen ravintolaan syömään lounasta ja lämmittelemään.

Ekskursioiden varmasti absurdein kohde oli Inowłódz. Itse kaupunki on kyllä vanha ja siellä on sijainnut keskiaikainen 1300-luvulla rakennettu linna. Ruotsalaiset kuitenkin tuhosivat koko alueen ja linnasta ei jäänyt kuin rauniot jäljelle. 2000-luvulla linnaa on kuitenkin restauroitu ja hieman laajennettu, jotta se olisi turistikäytännöllisempi. Nykyään sieltä löytyy esimerkiksi kokoustiloja ja ravintola, mutta suunnitteilla on varsinainen hupikeskus.

Ekskursioiden viimeisenä kohteena oli Rawa Mazowiecka. Linna rakennettiin 1300-luvun puolivälissä ja se toimi hallinnollisena keskuksena. Linna paloi 1500-luvun alussa, mutta kunnostettiin ja muokattiin, jotta se sopisi myös paremmin sotilaallisiin tarkoituksiin. Tästä ei ollut apua kun ruotsalaiset saapuivat 1600-luvun puolivälissä. Ruotsalaiset joukot valloittivat linnan ja räjäyttivät sen lopulta melkein kokonaan, joten jäljelle ei ole jäänyt kuin yksi torni ja pieni osa seinästä.

KONFERENSSI YHDISTÄÄ

Castella konferenssin yksi parhaimpia puolia on sen vapaamuotoisuus. Esitelmien ja ekskursioiden lisäksi myös vapaa-ajan viettolalla on siinä suuri merkitys. Suurin osa ajatustenvaihdosta ja keskustelusta käydään nimenaan virallisen ohjelman ulkopuolella, muun kanssakäymisen yhteydessä. Puolassa tähän oli erityisen paljon aikaa, sillä konferenssipaiikka sijaitsi keskellä ei mitään. Osallistujien toivomuksesta tehtiin kuitenkin myös yhtenä iltana retki Łódźin kaupunkiin, jossa tutustuttiin vanhaan juutalaiseen hau-

tausmaahan, sekä Manufaktura-nimiseen kauppa- ja kulttuurikeskukseen, jonka rakennukset ovat peräisin tekstiiliteollisuuden loistoajalta.

Puolalaiset järjestivät meille myös perinteisen puolalaisen illanvieton, johon kuului paljon ruokaa, juomaa ja mukavaa yhdessäoloa. Tämän yhteydessä pidettiin tietysti myös laulukilpailu, jonka venäläiset taisivat voittaa aika ylivoimaisesti, virallista äänestystä asiasta ei tosin pidetty. Tyypillisen suomalaisen tapaan meidän delegaatiomme pidättäytyi kunnialta osallistua tähän ohjelmanumeroon, tämäkin perinteitä kunnioittaen.

Kaiken kaikkiaan Castella Maris Baltici on lämminhenkinen, ei liian suuri eikä liian pieni, tapahtuma, jossa aukeaa useita tilaisuuksia keskustella alan tutkijoiden kanssa linnatutkimuksen eri kysymyksistä. Seuraava konferenssi järjestetään tänä kesänä Tanskassa 24.–28. elokuuta otsikolla "Building a Castle – preparing for War or keeping the Peace". Konferenssissa tutustutaan Tanskan itäosan alueen kohteisiin, muun muassa

Yleisö seuraa mielenkiinnolla isäntämme Aleksander Andrzejewskin esitelmää Majkowicen linnasta. Kuva Tuula Hockman.

Vordingborgin linnakeskukseen ja Borgringin kaivauksiin. Konferenssin ilmoitus löytyy edellisestä SKAS-lehdestä (1/2014). ♦

Frida Ehrnsten

frida.ehrnsten@nba.fi

Terhi Mikkola

termikkola@gmail.com

NÄYTTELYARVOSTELU

KESKIAJAN PYHIINVAELTAJIENTÄ JÄLJILLÄ

Pyyhiinvaellukset muodostivat kiinteän osan keskiaikaista uskonelämää. Monet niistä kohdistuivat ihmisten elinpiirin läheisyydessä sijaitseviin kohteisiin, mutta myös Suomesta lähdettiin välillä aina Roomaan, Santiago de Compostelaan tai jopa Jerusalemiin asti kiittämään pyhimyksiä tai hakemaan anteeksianto synneille. Vaellusten ympärille kasvoikin keskiajalla laaja ja monipuolinen kulttuuri, jota Tampereen museokeskus Vapriikin uusi *Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla* -näyttely esittelee.

Näyttely etenee teemoina, joissa ensin taustoitetaan pyhiinvaelluksia ilmiönä, ja sen jälkeen käsitellään vaellusten eri osa-alueita omina kokonaisuuksinaan. Teemat seuraavat järjestyksessä pyhiinvaelluksen vaiheita, jotka alkoivat vaellukselle lähdöstä ja huipentuivat esimerkiksi Roomassa suoritettuihin kirkkovierailuihin. Teemoja käsitellään sekä yleisten tekstien tasolla, että kuvien ja esineiden kautta. Esineistöä keskitytään etenkin reliikkeihin ja pyhiinvaellusmerkkeihin, joita vaeltajat hankkivat reittinsä varrelta ja etenkin sen päätepisteestä tunnuksiksi vaelluksen suorittamisesta. Suurin osa esineistä on lainattu ulkomaisista museoista, mutta mukaan mahtuu jonkin verran myös kotimaista esineistöä.

Aihepiirien väliin on pitkin näyttelyä sijoitettu eri pyhimysten esittelyjä, joiden yhteydessä myös suomalaisten kirkkojen puuveistokset pääsevät esille. Veistosten kautta käsitellään kiinnostavasti keskiajan pyhimys-

kultin monipuolisuutta ja merkitystä. Muuten suomalainen esineistö ei näyttelyssä nouse esiin kovinkaan vahvasti, mikä selittyy sen niukkuudella. Parhaiten näkyvillä on Turun tuomiokirkko, joka on luonnollisesti hyvin edustettuna reliikkien yhteydessä. Myös arkeologisista yhteyksistä talletettua pyhiinvaellusesineistöä suomalaisista kohteista on esillä (kuva 1), ja vaikka niiden määrä ei ole suuri, edustavat ne kuitenkin kattavasti Suomesta tehtyjä löytöjä. Suuri osa näyttelyn esineistä on lainattu Ruotsin, Tanskan ja Norjan kansallismuseoista sekä British Museumista, ja ne täydentävät hyvin suomalaista niukkaa materiaalia.

Kuva 1. Laitilasta löytynyt pyhiinvaeltajan ampulli, jossa on todennäköisesti tuotu pyhitettyä öljyä tai vettä pyhiinvaellusmatkalta. Kuva Anna-Maria Salonen.

Kuva 2. Vapriikin näyttelyarkkitehtuuri on toimivaa ja kuvitus monipuolista. Kuva Anna-Maria Salonen.

Kokonaiskuvaa juuri suomalaisten pyhiinvaelluksista keskiaikaisena ilmiönä näyttely ei valitettavasti tarjoa. Olisi kiinnostava nähdä esimerkiksi edes karkeita tilastoja suomalaisten pyhiinvaeltajien määrästä Keski- ja Etelä-Euroopassa tai heistä kertovien lähteiden määrästä, mutta tällaisia näyttelystä ei löydy. Näyttelykävijälle jää epäselväksi, olivatko suomalaisten vaellukset esimerkiksi Välimeren ympäristön kohteisiin vuosittainen tapahtuma, todellinen harvinaisuus vai jotain siltä väliltä. Samalla myös lähialueille, kuten kotimaisiin kohteisiin tai muihin Pohjoismaihin tehty vaellukset saavat suhteellisen vähän sijaa kokonaisuudesta. Tämä on suuri puute näyttelyssä, jossa nimen perusteella juuri suomalaisten tekemien pyhiinvaellusten pitäisi olla keskiössä. Vapriikissa tyydytään kuitenkin käsittelemään pyhiinvaelluksia melko yleisellä tasolla.

Näyttelyn hienot ulkoiset puitteet korvaavat kuitenkin hyvin sisällön pieniä puutteita. Arkkitehtuuri ja näyttelyn visuaalinen ilme ovat pääasiassa toimivia. Etenkin keskiaikaisiin käsikirjoituksiin ja karttoihin perustuvaa kuvitusta on käytetty runsaasti, mikä tuo näyttelyyn värikkyyttä. Kuvat sopivat hyvin näyttelyn kokonaisilmeeseen, josta on luotu keskiaikaishenkinen hämärällä valaistuksella ja kirkkosalin mieleen tuovilla tilanjakajilla (kuva 2). Muuten yhtenäisen näyttelytilan loppupuolella on myös erillisinä tiloina pieniä kappelimaisia huoneita, jotka toimivat kiitettävästi osana kokonaisuutta.

Tekstien pituus on sekä seinillä että vitriinien yhteydessä hyvä, ja niiden sisältö on sekä informatiivista että sujuvaa. Teksteihin on siroteltu kiinnostavia yksityiskohtia, jotka varmasti pitävät myös aihepiiristä jo ennakkoon enemmän tietävien kiinnostusta yllä.

Kuvituksen käyttö ja näyttelyyn valitut esineet täydentävät tekstejä hyvin. Suurin miinus näyttelyn teknisessä toteutuksessa ovat etenkin näyttelyn loppupäässä matalalle sijoitetut esinevitriinit, joihin liittyvät tekstit on myös sijoitettu erittäin alas seinille. Vaikka tällainen palvelee varmasti lapsia ja liikuntaesteisiä, ovat tekstit tavallisen aikuisen kannalta vaikeasti tavoitettavissa, etenkin kun niiden valaistuskin jättää hieman toivomisen varaa.

Pienistä puutteista huolimatta Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla on toimiva kokonaisuus, johon tutustumista voi lämpimästi suositella kaikille aihepiiristä tai aikakaudesta kiinnostuneille. Suomen museot tarjoavat harvoin keskiaikaa käsitteleviä vaihtuvia näyttelyitä – etenkin sellaisia, jotka ovat kansainvälistä tasoa mutta kotimaisten voimin toteutettuja. Näyttely on kokonaisuudessaan sisällöllisesti toimiva ja visuaalisesti miellyttävä katsaus yhteen keskiaikaisen uskonelämän ulottuvuuksista. Näyttely päättyy 18.10.2015, joten kannattaa siis sitä ennen suunnata Tampereelle. Vapriikin eri museoiden ja näyttelyiden parissa saa päivän kuluun helposti. ♦

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@gmail.com

ABSTRACTS
BY MAY 31,
2015

REGISTRATION
BY SEPTEMBER 15,
2015

Photography: Teemu Mäkinen

THE X NORDIC MEETING ON STRATIGRAPHY & THE XI NORDIC CONFERENCE ON THE APPLICATION OF SCIENTIFIC METHODS IN ARCHAEOLOGY SMIA XI

University of Helsinki, Finland | October 20th–23rd 2015

THE COMMON THEMES FOR THE TWIN CONFERENCES ARE:

Baltic Sea archaeology | Demography, diet and health | Geophysical prospection | Scientific dating methods and stratigraphic practices

KEYNOTE SPEAKERS

Professor Eske Willemslev, Centre for GeoGenetics, Natural History Museum of Denmark
PhD Göran Tagesson, National Historical Museums (SHMM), Sweden, Linköping
Professor Kerstin Lidén, Archaeological Research Laboratory, Stockholm University
Professor Mikael Fortelius, Department of Geosciences and Geography, University of Helsinki, Finland

WE INVITE PRESENTATIONS ON THE FOLLOWING TOPICS:

FOR THE X NORDIC MEETING ON STRATIGRAPHY

stratigraphical practices and problem solving -
 natural and human impact on urban and rural sites -
 geophysical methods and stratigraphy -
 underwater stratigraphy -
 paleobotanical methods in stratigraphical contexts -

FOR SMIA XI

- material studies – elemental analyses
 - chronological methods
 - stable isotopes
 - geophysical prospection
 - osteology and paleopathology - ancient DNA
 - biological indicators
 - paleoclimate
 - paleodemography
 - new methods and techniques

www.helsinki.fi/arkeologia/tapahtumat/SMIA_XI/SMIA_web.htm

facebook

www.facebook.com/stratismiahelsinki2015

LUOMUS

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikin-
katu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2015 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: <http://org.utu.fi/muut/skas>

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula

Puh. 050-5233837

janne.harjula@utu.fi

Sihteer:

Siiri Tuomenoja

Puh. 040-5828845

siiri.tuomenoja@gmail.com

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl

ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Rahastonhoitaja:

Janne Haarala

Puh. 050-3288331

jlshaa@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2015